

वीर-पूर्ण पुस्तक संग्रहालय

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स । बाघहाज, ललितपुर, (नेपाल)

बैशाख

आजन्द भूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

(धनगढीस्थित लोकचक्रविहार)

वर्ष २५	ने.सं. १११८ सिपुन्हि	बु.सं. २५४१
अंक १०	वि.सं. २०५४ माघपूर्णिमा	इ.सं. १९९८ फवरी

(नेपालभाषा)

पुनर्गठन

१११८ पृष्ठे लागा ७, यं-

थनया बुद्धजयन्ती समारोह समिति भिक्षु सुवर्षान महास्थविरया अध्यक्षताय पुनर्गठन जुल । भिक्षु महासंघ-या अध्यक्ष भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरया सभापति-त्वय् जूगु सभां न्याम्ह उपाध्यक्षपि प्रयागराजसि सुवाल, सम्माननीय कनकमान शाक्य, तीर्थनारायण मानन्धर, लोकदर्शन वज्राचार्य व प्रा. सुवर्ष शाक्य ल्यःगु जुलसा महासचिव, सचिव, सहसचिव, कोषाध्यक्ष व सहकोषा-ध्यक्षय् छसीकथं श्यामकृष्ण मानन्धर, गौतम शाक्य, रमेश मानन्धर, बुद्धरत्न वज्राचार्य व भाणिकरत्न शाक्य-पि ल्यःगु जुल । उगु समारोह समिति बुद्धया पवित्र अस्थिधातु जान्नाया नापं थीथी ज्याङ्खः हनेत थीथी उपसमिति नं रवंगु दु ।

परित्राण पाठयानाः ज्याःजंक्व

१११८ थिलागा ३०, पाल्पा-

थनया तानसेन धर्मचक्र विहारय् भिक्षु संघपनि-पाखें परित्राण पाठ याकाः हीराबहादुर वज्राचार्यया ज्याःजंक्व वचचायेकल । उगु इलय् अनया धम्मागारया उलेज्याया नापं शीलबहादुर वज्राचार्यपाखें रचित 'सुरतवञ्चदेखि हीराबहादुर वज्राचार्यसम्मको वंशावली' नांगु सफूया नं उलेज्या जुल । भिक्षु कुमार काश्यप, भिक्षु विमलानन्द व श्रीलङ्काया भिक्षुपिसं व्वत्तिकाःगु उगु ज्याङ्खलय् धर्मदेशना एवं मैत्रीकानना नापं वज्र-यानी पूजापाठ नं जुल ।

भद्रजयन्ती वचचाल

१११८ पृष्ठे लाख्व त्रयोदशी, यं-

थनया ज्ञानमाला भजनखलः स्वयम्भू नीस्वंगु छवीदेकथंगु बुसादे भद्रजयन्तीकथं वचचायेकगु दु । खलः-या नायः शान्तरत्न शाक्यया नायःमुइ काठमाडौं महा-नगरपालिकाया मेशर केशव स्थापितया भूपाहांकथं जुगु उगु ज्याङ्खलय् खलःया सल्लाहकार परिषद्दया नायः प्रा. सुवर्ष शाक्य लसकुस न्वचु बियाबिज्याःगु खः ।

थुव्यलय् ज्ञानमाला सफूया विह्वय्क्वःगु पिथ-नाया उलेज्या भिक्षु सुदर्शन महास्थविरपाखें पौभाःकथं ज्यानातःगु ज्ञानमाला सफू चवयातःगु न्हकथं छचलातःगु

चियात उलाः यानाबिज्यात सा आजीवन ज्ञानमालाय समर्पितम्ह मडुम्ह रत्नबहादुर तण्डुकारं छगू लाख दां तयाः स्वनाथकूगु अध्यक्षकोषं न्ह्याकीगु रत्नवत सिरपाः भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविर, हेराकाजी मुजिनाः व ज्ञानमाला न्ह्याइपु खलःयात खलःया अध्यक्ष शान्तरत्न शाक्य लःल्लानाबिज्यात । उव्यलय् हे स्वनिगः व थोतया थीथी ज्ञानमालाया नीखुश्वः भजनखलः व ज्ञानमालाया पुर्लापि जःपि चैत्यनारायण मानन्धर, रत्नबहादुर माली, रामदेवी मानन्धर, अथेहे ज्ञानमाला भजनयात माछि तिबः बियादीपि कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ, कवि लाम-रत्न तुलाधर, साहु ज्ञानज्योति कलाः, साहु तीर्थधर तुलाधर, कलाकार केशरत्न वज्राचार्य, बलंबुया भीमबहा-दुर नकःमि, पोखराया सोम वज्राचार्य, धरानया रमना श्रेष्ठपिन्त मूपाहांपाखें भद्रजयन्ती लुमन्ति चि लःल्लःगु खः । अथे हे जूजु श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवप खें प्राप्त जूगु भितुना सन्देश व थीथी संघपाखें वःगु भितुनात ज्याङ्खः न्ह्याकाव्वंम्ह खलःया सचिव किरणकुमार जोशी न्यंकादिल ।

उगु इलय् भिक्षु अश्ववोधपाखें भितुना न्वचु, भिक्षु सुदर्शनपाखें भद्रजयन्तीया लसताया चर्चा याना-बिज्याःगु खः । थीथी ज्ञानमाला भजनखलःपाखें ज्ञान-माला भजन जूगु उगु इलय् दांभरि शान्तकुमार चित्र-कारपाखें आर्थिक प्रतिवेदन व ल्यूनायः दिलहर्ष तुलाधर-पाखें सुभाय् देछाःगु खः ।

धर्मदूत प्रवचन

१११८ पृष्ठे लाख्व १५, यं-

लय्लय्पति जुयावंचंगु धर्मदूत प्रवचनया इजलय् लुम्बिनी विकासय् सुरुनिसे ज्या यानाबिज्याःम्ह लोक-दर्शन वज्राचार्यपाखें धर्मोद्देश्य सभाया स्वसालय् लुम्बि-नीया विकासयात कयाः प्रवचन बियाबिज्यात । संयोजक सुवर्ष शाक्य न्ह्याकाबिज्याःगु उगु इलय् लोकदर्शन वज्राचार्य लुम्बिनीया विकासया ज्याङ्खत न्ह्यासे संयुक्त राष्ट्रसंघया उबलय्या सचिव ऊ थान्तं प्रस्ताव तयाः न्ह्याकूगु विकासया ज्याया थौतकया वास्तविक कार्य प्रगति व दुर्गतिया खें न्ह्याथनाबिज्यात । उव्यलय् सभाया दुजः इन्द्रबहादुर गुरुङ सुभाय् छछायादीगु खः ।

आजण्ड मूनि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

प्रधानसम्पादक
भिक्षु कुमार काश्यप
फो. नं. २७१४२०

सम्पादक
सुवर्ण शाक्य - २५६२६५
अष्टमुनि गुभाजु - २५४१११

व्यवस्थापक
भिक्षु धम्ममूर्ति - २७१४२०

सह-व्यवस्थापक
तीर्थनारायण मानन्धर
फो. नं. २७०३६६

वितरणव्यवस्था
भिक्षु पञ्जामूर्ति - २७१४२०

वितरणव्यवस्था-सहयोगी
धामणेर पञ्जारत्न - २७१४२०

विज्ञापनव्यवस्था
त्रिरत्न मानन्धर - २१११६५

प्रधानकार्यालय तथ प्रकाशक
आनन्दकुटीरविहार, स्वयम्भू, काठमाडौं
पो.ब. नं. ३००७, २७१४२०

वर्ष २५ - अङ्क १० - बु. सं. २५४१ - माघपूर्णिमा

बुद्धवचन

कुम्भूपमं कायमिमं विदित्वा नगरूपमं चित्तमिदं ठपेत्वाः ।
योधेध मारं पञ्जायुधेन जितञ्च रक्खे अयिबेसो सिया'ति ॥

यो शरीर फुटेर जाने सानो घैंटा भैं भनी बुभेर चित्तलाई
नगरससान सुरक्षित गरी प्रज्ञारूपी शस्त्रले मारलाई जित । जिति-
सकेपछि पनि अनासक्त भई आफ्नो चित्तलाई रक्षागरी बस ।

अरहन्तसम्म कर्मस्थान लिइसकेका पाँच सय भिक्षुहरू भ्रमणधर्म पालन
गर्ने भनी एउटा गाउँभित्र पसे । त्यहाँका निवासीहरूले अनुरोधगरी उनीहरू-
लाई दैनिक आवश्यकता पूर्ति गरी तीन महिनाको लागि त्यहीँ राखे । त्यो
गाउँका रूखहरूमा देवताहरूले बास बस्ने गरेका थिए । शीलवान् आर्यहरूलाई
भूईँमा राखेर आफूहरू रूखमाथि बस्न उचित नभएको ठानी छोराछोरीस्त्री-
हरूसहित देवताहरूले तल यताउती बस्न थाले । धेरै दिनसम्म पनि भिक्षुहरू
त्यहाँबाट नगएको देखी अदृश्य रहेका ती देवताहरूले अपठचारो माने । तिनी-
हरूले भिक्षुहरू त्यहाँ बस्न नसक्ने गरी दिन रात दुबै बेला चक्रमण गर्ने
ठाउँमा गई मूलकट्टा आदि दृश्य देखाई अमनुष्यको स्वर सुनाई तर्सोउन
लागे । भिक्षुहरूलाई हाछ्युँ आउने र खोकीलाग्ने रोग लाग्न थाल्यो । त्यहाँ
बस्न नसकिने भई भिक्षुहरूले भगवान्कहाँ गई सबै कुरा बताए । यो कुरा
सुनी भगवान्ले उनीहरूलाई मंत्रीसूत्ररूपी शस्त्र दिई पठाउनुभयो । त्यसको
प्रभावले देवताहरू मूर्त भई भिक्षुहरूप्रति मंत्रीभावले सेवा गर्न थाले । त्यही
सिलसिलामा अनासक्त भई आफ्नो चित्तलाई रक्षागरी बस्ने संबन्धमा भगवान्-
ले उपर्युक्त गाथा बताउनुभएको हो ।

षाविक शुल्क रु. ६०।-

आजीवन शुल्क रु. १०००।-

एक प्रतिको रु. ६।-

धार्मिक शिक्षा

धर्म मानिसको लागि जतिसुकै उपयोगी भएपनि शिक्षाविहीन भएमा मानिसले धर्मको मर्म बुझ्दैन । धर्म भनेको मानिसको हृदयभित्र गढेर व्यवहारमा देखिने भएकोले मानिसको मनमा जुन कुरा उब्ज्यो त्यहीप्रकारले मानिसले काम कुरो गर्ने रहेछ । मनपनि यो दुनियाँ सँगसँगै दगुर्दोरहेछ । बाहिरी दुनियामा जे जस्तो भयो त्यस्तै नै प्रायःजसो मानिसको सोचाइ र विचार बगिरहने स्वाभाविक देखिन्छ । धर्मशास्त्र भनेको मानिसहरूको पाइला चालने काम कुरोलाई लिएर लेखिराख्ने बेला बखतका आवश्यकताका कुरा हुन् । त्यसैले धर्मशास्त्रले बेला बखतको प्रतिनिधित्व गरिरहन्छ । त्यसरी नै मानिसको स्वभाव र मनोविज्ञानलाई पनि धर्मभित्र कज्याइराखेको हो । विहान सबेरै देवस्थलमा, तीर्थस्थलमा घुम्न जाने एक स्वच्छ हावामा सास फेर्ने जाने र शरीरको संचालनलाई सुव्यवस्थितिमा राख्ने बानी बसाइराखेको हो । यसरी नै देवीदेवताप्रतिको भक्तिभावलाई प्रकाशित गरी उचित अनुचितसम्बन्धी शिक्षा दिने पनि गरिराखेको छ । दिनहुँ गर्दै जाँदा त्यसप्रति स्वतः बानी बसेर जान्छ । बानी बसेपछि त्यो कुरा परम्परा बन्न जान्छ । यस्तो परम्परा भनी बस्दा त्यस्तै प्रकारको संस्कार बनेर मानिसको मनलाई एकोहोरो तुल्याइदिन्छ । मन एकोहोरो हुने भनेको अतिभक्ति र विश्वास हो ।

मानिसले एकपटक विश्वास गर्‍यो कि त्यसलाई बदल्न ज्यादै गाह्रो हुन्छ । त्यसैले नै एक जमानाको लागि उपयुक्त हुने किसिमले व्यवहारमा ल्याइराखेको वस्तु पछिको बदल्दै गएको परिस्थितिमा पनि त्यसलाई छोड्न नसकिराख्ने भएको हुन्छ । समयलाई नसुहाउने भइसकेको काम कुरोलाई अपनाइराख्ने भनेको अन्धपरम्पराको पाराले काम कुरोलाई पछ्याइराख्नु हो । यसप्रकारको उपयुक्त, अनुपयुक्त र ठीक बेठीकलाई पहिचान गरेर त्यसपछि लाग्नुवाट छुटाइदिने गर्ने नै शिक्षा हो । शिक्षा भनेर आजकालको हिसाबले शिक्षालयमा पढी पास भयो भनी प्रमाण—पत्र देखाउने मात्र होइन, मानिसको लागि उपयोगी छ छैन भनी बुझेर त्यसलाई छोड्ने र पछ्याउने गराउने हो । त्यसरी परीक्षाको हिसाबले उत्तीर्ण भयो भनी हिँड्नेले हो होइन र ठीक बेठीक पहिल्याई व्यवहारमा उत्रेन भने त्यसप्रकारको शिक्षालाई साँचैको शिक्षा भनिदैन ।

यहाँ धेरैले ज्ञानमाला भजन गर्ने गरेका छन्, भजन सुन्ने गरेका छन्, पञ्चशील प्रार्थना पान धेरैले गर्ने गरेका छन्, धेरैले धर्मदेशना सुन्ने गरेका छन् । यसरी नै धार्मिक संस्थावाट आयोजित प्रवचन कार्यमा धेरैले सहभागिता दिएका छन्, प्रवचन गर्ने गर्छन् र सुन्ने गर्छन् । यी सबै धार्मिक शिक्षाअन्तर्गत पर्छ । यसप्रकारले धार्मिक शिक्षाको प्रचार प्रसार धेरै नै हुने गर्छन् तैपनि व्यवहारमा त्यसप्रकारको शिक्षाको प्रभाव परेको देखिन नै मुश्किल छ । यसतर्फ एकपटक सकल धार्मिक जगत्ले हृदयले सोच्ने गर्नुपर्ने र विचारलाई प्रयोग गरी काम कुरोलाई अगाडि बढाउनुपर्ने कुरामा साँचैको बौद्धजगत्ले विचार पुऱ्याई अगाडि बढ्नुपरेको छ ।

सम्राट् कनिष्क

— रत्नसुन्दर शाक्य

बुद्धशासनको इतिहासमा बुद्धधर्मलाई प्रज्वलित पार्नमा विशेष महत् गरेका केही एशियाली सम्राट्हरूमा अशोक र मिलिन्दपछि कनिष्कको नाम अग्रपंक्तिमा आउँछ ।

सम्राट् कनिष्कले प्रथम शताब्दी ईश्वीको अन्तिम चतुर्थशतामा भारतको शासन प्राप्त गरेका थिए । उहाँको शासनकालमा बौद्धधर्म एवं साहित्य काफै उत्थान भएको थियो ।

शुरुमा कर्मफलमा नै विश्वास नभएका सम्राट् कनिष्क पछि दुइ-तीनवटा घटनाबाट बुद्धधर्ममा आकर्षित भएका थिए । एउटा प्रमुख घटना— एक दिन शिकारको बेला जंगलमा एक गोठाला बालकबाट ३ फूटको एक स्तूप बनाई पूजा गरिराखेको देखे । तब सम्राट् अशोकले जस्तै कालिग विजयपछि जस्तै सम्राट् कनिष्कले कारगर, यारकन्द र खोतान विजयपश्चात् देखेको रक्तपातबाट संवेग उत्पन्न भई पश्चात्तापस्वरूप सदाको निमित्त बौद्धधर्मको शान्तिदायिनी शिक्षा स्वोकारेका थिए ।

सम्राट् कनिष्कले अशोकले जस्तै धम्महितार्थ संगायन पनि सम्पन्न गराएका थिए । उक्त संगायन उहाँले काश्मिरको कुन्दनवन महाविहारमा सम्पन्न गराएका थिए । यस संगायनका सभापति तत्कालीन सुप्रसिद्ध बौद्धविद्वान् भिक्षु वसुमित्रलाई नियुक्त गरिएको थियो त उप-सभापतिको निमित्त साकेतवासी आचार्य भिक्षु अश्वघोषलाई निमन्त्रित गरिएको थियो । उहाँलाई संगायनपश्चात् सम्पूर्ण बौद्धसाहित्य सम्पादनकार्यको भार पनि सुम्पिएको थियो । भारतका विभिन्न क्षेत्रबाट ५०० जना बौद्धविद्वान् भिक्षुहरू आमन्त्रित गरी सम्पन्न गरि-

एको सो संगायन बुद्धधर्मको इतिहासमा चौथो संगायनको रूपमा एवं स्थविरवादको सर्वास्तिवाद निकायको सिद्धान्त संकलन र त्यसको भाष्य (टीका) तयार गर्नको निमित्त थियो । सम्राट् कनिष्कलाई यो संगायन गर्ने प्रेरणा तत्कालीन एक वृद्ध आचार्य भिक्षु पाश्वले दिनु भएको थियो । संगायनपश्चात् त्रिपिटकको अलग-अलग विभाषा-शास्त्र तयार गरियो । सूत्रपिटकको व्याख्यालाई उपदेशशास्त्रको रूपमा एक लाख गाथाको रचना गरियो । यस्तै विनय-पिटकको व्याख्याको रूपमा एक लाख गाथा रचना गरी “विनय विभाषाशास्त्र” तयार गरियो र अभिधर्मको पनि व्याख्याको रूपमा एक लाख गाथा रचना गरी ‘अभिधर्म-विभाषाशास्त्र’ तयार गरियो । अतः सर्वास्तिवादीहरूलाई ‘वैभाषिक’ पनि भनिन्छ ।

संगायनकर्ताहरूद्वारा सम्पूर्ण विभाषाशास्त्र संस्कृतभाषामा रचना गरिएको थियो । यसबेलादेखि पालीभाषाको स्थानमा संस्कृतभाषा एवं साहित्यको उत्थान (प्रतिष्ठा) बढ्दै आएको थियो ।

६ महिना बिताई सम्पन्न गरिएको त्यस संगायनपश्चात् सम्राट् कनिष्कले अशोकले जस्तै विभिन्न राष्ट्रहरूमा धर्मदूतहरू पठाए । यी धर्मदूतहरूमध्येका एशिया र चीनसम्म पनि पुगेका थिए । सम्राट् कनिष्कको राज्य पूर्वमा पाटलीपुत्र (पटना) र बोधगयासम्म थियो त राजधानी पुरुषपुर (हाल पेशावर, पाकिस्तान) थियो । त्यहाँबाट काबुल (हाल अफगानिस्तान), काश्मिर एवं प्रायः सम्पूर्ण उत्तरभारत र नर्मदा (मध्यप्रदेश) सम्म पनि उनले शासन गरेका थिए । आफ्नो राज्यमा त उक्त संगायनको प्रभाव बढी हुनु स्वाभाविक थियो किन्तु

अशोकले पठाएका धर्मदूतहरूको जस्तो स्पष्ट विवरण मात्र भएन ।

सम्राट् कनिष्कको समयलाई बौद्धहरूले कदापि बिसंन सवर्देनन् कारण उक्त समयमा उपर्युक्त कार्यहरू मात्र भएका थिएनन् कि गान्धारकलाको रूपमा बुद्ध-मूर्तिको स्थानमा (प्रतीकस्वरूप) धर्मचक्र, बोधिवृक्ष आदि राखिन्थे । यसको स्पष्ट प्रमाण साँची आदि ठाउँ-मा पाइन्छ ।

सम्राट् कनिष्कको मुद्रा (Coin) बाट उहाँको शारीरिक बनोट पनि अनुमान गर्न सकिएको छ । उनी एक हृष्टपुष्ट, उच्च कदका व्यक्ति थिए । लामो नाक, दाढीवाल थिए । पहिरनमा पनि उनी प्रायः कोट लगा-उँदथे, त्यस्तो कोट ग्रहिले पनि तुर्किस्तानमा लगाउने भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । उनी आफ्नो दरबार-मा पश्चिमेली ढंगबाट सजिसजावट गरिराख्थे । उनले आफ्नो देशको लागि ग्रीकलिपि स्वीकारेका थिए त भाषा इरानी या तोखारी थियो ।

जसरी सम्राट् अशोकले आफ्नो नामका साथ सम्मानको रूपमा 'देवानांप्रिय प्रियदर्शी' उपाधि पाए त्यसरी नै सम्राट् कनिष्कले पनि आफ्नो नामका साथ 'शाओवानोशाओ' उपाधि पाएका थिए; यसको अर्थ हो— राजाहरूका पनि राजा । उहाँहरू दुवै सम्राट्को बीचमा (समयावधिमा) अन्य एक प्रतापी राजा पनि थिए जसको नाम मिलिन्द हो जसलाई 'धर्मराज' उपाधि प्राप्त भएको थियो । उनी ईशापूर्वका थिए ।

सम्राट् कनिष्कले लगभग ५ दशक (इ. सं. ७८-१२०) सम्म धार्मिकतापूर्वक राज्य गरे त्यस समया-वधिमा उनीले राज्यविस्तारमात्र गरेका थिएनन् देशमा बुद्धधर्म प्रचारार्थ कयौं उल्लेखनीय कार्यहरू गरे । उनले काश्मिरमा 'कनिष्कपुर' नामक एक नगरको पनि निर्माण गरेका थिए जसलाई हाल पनि कनिष्कपुर भनिन्छ । उनले आफ्नो राज्यमा या राजधानी पुरुषपुरमा एक भव्य

'कनिष्कचैत्य' निर्माण गरेका थिए जुन चैत्य ४०० फीट उचाइको थियो, यसै चैत्यको पश्चिममा उनले कनिष्क महाविहार नामक एक विशाल विहार पनि निर्माण गरेका थिए । त्यस स्तूप एवं विहारको वर्णन चिनीया यात्री (फाहियान, सुंगपुन एवं हुयनसाङ्ग आदि) हरूले गरिराखेका थिए । यद्यपि सातौं शताब्दीका यात्री हुयन साङ्गले कनिष्क महाविहारलाई भग्नावशेष हुन लागेको प्राचीन विहारको रूपमा देखेका थिए । तँपनि त्यहाँ तब पनि स्थविरवादी भिक्षुहरू रहँदै आएको कुरा पनि उल्लेख गरेका थिए । कनिष्कको समयमा उक्त विहारमा तत्कालीन सुप्रसिद्ध आचार्यहरू पार्श्व, वसुमित्र एवं महाकवि भदन्त अश्वघोष पनि अवश्य रहेका थिए ।

वहाँहरू तीनैजनामा पनि विशेष रूपमा आचार्य भदन्त अश्वघोष महाकवि मात्र थिएनन् एक दार्शनिक पनि थिए साथै नाटककार पनि — जसको प्रमाण (फल) स्वरूप हालसम्म पनि उहाँको कीर्ति बौद्धजगत्मा या संस्कृतसाहित्यमा सुप्रसिद्ध छन् । उहाँका प्रमुख कृतिहरू निम्न हुन्— राष्ट्रपाल (नाटक), सारिपुत्र प्रकरण (नाटक) बुद्धचरित (महाकाव्य), सौन्दुरानन्द (महाकाव्य), वज्रसूचि आदि । यी ग्रन्थहरूमा 'बुद्धचरित' महा-काव्य त उहाँले स्वयं सम्राट् कनिष्ककै आग्रहमा उहाँकै दरबारमा रही रचना गर्नुभएको थियो ।

यसप्रकार सम्राट् कनिष्कले बुद्धधर्म प्रचारार्थ हस्तरहले मद्दत गर्नुभएको थियो तर यसैलाई उहाँका धर्मविरोधी (विशेषतः ब्राह्मणवादी) हरूले उहाँको अन्त-का कारण बनाए । जीवनको अन्तमा उहाँ ल्गनावस्थामा थिए नै, त्यसैबेला उहाँका ब्राह्मणवादी अनात्यहरूले षडयन्त्रपूर्वक एक ठूलो तक्रियाले उहाँको मुख छोपिदिए जसबाट उहाँको सास रोकिन गई अन्त भयो । सम्राट् कनिष्कको निधनपछि उहाँको गद्दीमा उहाँकै सु-पुत्र हुविष्क रहे । हुविष्कले पनि पिताकै सरह बुद्धधर्मको समर्थनमा रहे । उनी आफैले पनि काश्मिरमा एक भव्य संघाराम निर्माण गरिएका थिए ।

(वर्ष २५, अंक ९ वाट क्रमशः)

आजका बौद्धदर्शनहरू हिजोको बुद्धधर्मको रूपान्तर (वज्रयान बौद्धदर्शन)

— पुरुष शाक्यवंश

तन्त्रमन्त्रको उदय माध्यमिक शून्यवादी महोयानी-
हरूबाट नै भएको निश्चित छ कारण योगाचार विज्ञान-
वादका वरिष्ठ आचार्यहरूले मुक्ति केवल ध्यानभावनाले
मात्र सम्भव छ नकि दर्शन र ग्रन्थको माध्यमबाट, भनी
समय समयमा आफू माध्यमिक शून्यवादी जस्तै विरोधी
नभई ठाउँ हेरी आफू थेरवादको नजदिक पनि भएको
परिचय दिँदै आएको पाइन्छ। यसको विपरीत आचार्य
नागार्जुन शून्यवाद जस्तो उत्कृष्ट सापेक्षवाद दर्शनले पनि
आफू मुक्त हुन नसकेको कारण थेरवादको ध्यानभावना
स्वीकार्नुको सट्टा मन्त्र-तन्त्रमा लागेका धेरै विद्वान्हरूको
भनाइ छ। गुह्यसमाजतन्त्रको प्रबन्धकहरूमध्ये स्वयम्
आचार्य नागार्जुन पनि एक भएको विद्वान्हरूको विश्वास
छ। पंचकर्मको प्रारम्भमा आचार्य नागार्जुन लेख्नुहुन्छ
(गुह्य) समाजतन्त्रको षट्कोटिको सम्पूर्ण अर्थ पूर्णरूपमा
जानेर न पिण्डकर्मको वर्णन गरिरहेको छ—

श्रीमत्समाजतन्त्रस्य षट्कोट्यर्थाविबोधतः ।

पिण्डीक्रममहं वक्ष्ये सर्वसत्त्वहितोदयम् ॥

माध्यमिक शून्यवादीहरू तन्त्रशास्त्रमा लागेकोमा
कुनै शंका छैन तर तन्त्रयानको ठोस कार्य के हो ?
आचार्य नागार्जुनबाट खास के मार्ग देखाउनुभएको छ
त्यस सम्बन्धमा वहाँले तन्त्रसम्बन्धमा लेख्नुभएका ग्रन्थ-
हरू हाल उपलब्ध छैन, त्यसकारण निश्चित भन्न सकिन्न।
तन्त्रशास्त्रप्रति वहाँको निश्चित मार्गदर्शन प्राप्त गर्न नसके
पनि वहाँको प्रतिबिम्बको रूपमा वहाँकै मुख्य शिष्य

आचार्य आर्यदेवबाट खास तथ्य लिने प्रयास गरौं ।

आचार्य आर्यदेवको तन्त्रसम्बन्धी २० उत्कृष्ट
कृत्यहरू छन्। तीमध्ये हाल उपलब्ध भएका यी केही
ग्रन्थहरू चित्तविशुद्धिप्रकरण, प्रतिपत्तिसारशतक, स्वाधि-
ष्ठानक्रमप्रभेद तथा चर्यामिलापकप्रदीप आदिको आधार-
मा विभिन्न भारतीय विद्वान्हरूले उल्लेख गरेका तन्त्र-
यानहरूमध्ये केही विचारहरू यहाँ उल्लेख गर्नु उपयुक्त
देखिन्छ।

आर्यदेव भन्नुहुन्छ, “अस्ति, नास्ति, अस्ति न
अस्ति” आदि यी भावनाहरू विमुक्तिका मार्गहरू होइनन्
किनकि अस्तिमा शाश्वतले बास गरेको हुन्छ भने नास्तिमा
उच्छेदवाद लुकेको हुन्छ, त्यस्तै अस्ति नास्ति पनि एक
दृष्टि हो, त्यो दृष्टि भएको कारण त्यसमा पनि आसक्ति
लुकेको हुन्छ। त्यसकारण पूर्ण आसक्ति विहीन अवस्था-
को निमित्त स्वाधिस्थानभावनाको आवश्यक छ।

पंचस्कन्धमा अक्षोभ्य आदि पंचबुद्धहरूले आश्रय
लिएको धारणा महायानदेखि नै विकास भइसकेको
पाइन्छ तर तन्त्रयानले यहाँ वज्रसत्त्वको भावना पनि
थपियो। जस्तो यो पंचस्कन्धात्मक शरीर नै सचेतन
पुद्गल हो त्यस्तै प्रकारले पंचबुद्धात्मक यो देह वज्रसत्त्व
पनि हो जस्तो चक्षु वरोचन बुद्ध, श्रोत वज्रसूर्य, घ्राण
परमाश्व, मुख पद्मनृत्येश्वर, काय हेरुक तथा मन वज्र-
सत्त्व। जब कुनै योगीलाई आफ्नो शरीरमा साक्षात् वज्र-
धर अवस्थित भएको बोध हुन्छ तब उसले गरेका सबै

कार्यमा बोध हूँदं चाहे त्यो कामभोगको कार्य नै किन नहोस् त्यसमा दोष लाग्दैन किनकि त्यस अवस्थामा योगी कुनै विषयमा पनि लिप्त हुनेछैन ।

अर्को आचार्यले (आर्यदेव) रागबाट रागको, द्वेषबाट द्वेषको शोषण हुनुपर्ने महाराधन विधानको शिक्षा तन्त्रयानमा प्रवेश गराउनुभएको छ । वहाँ भन्नुहुन्छ "रज्यते रागचित्तेन रागभोगेन मुच्यते (चि. वि. ३५) जस्तो शरीरमा बिज्ञको काँडालाई काँडाबाट नै उखेल्नुपर्छ, त्यस्तै रागादि क्लेशहरूबाट आवृत्त चित्तको रागादिवृत्तिबाट नै आवृत्त अथवा शुद्ध गर्नुपर्छ ।

मानिसको यो जीवन पाँच स्कन्धहरूको समूह हो । यो अनित्य, दुःख रूप नै शून्य हो जुन पाँच महाभूतहरूको समूह हो । शुक्र, शोणित, अस्थि, सज्जा, मांस आदिबाट बनेको छ । यसमा ब्राह्मण र शूद्र भन्ने प्रश्न नै आउँदैन । यसबाट प्रष्ट हुन्छ, तन्त्रयानमा पनि दुःखसत्यको स्थानमा सुखसत्य भन्ने जुन भावना छ त्यो प्रारम्भदेखि आएको तभई पछिमात्र विकास भएको हो । अब गुह्यसमाजअनुसार तन्त्रयानका तीन लक्ष्य र भेदको वर्गीकरण यस श्लोकबाट जान्ने प्रयास गरौं—

प्रबन्ध तन्त्रमाख्यातं तत् प्रबन्धं त्रिधा भवेत् ।

आधारः प्रकृतिश्चैव असंहायप्रभेदतः ॥

प्रकृतिश्चाकृतेहेतुरसंहार्यफलं तथा ।

आधारस्तदुपायश्च त्रिभिस्तन्त्रार्थसंग्रहः ॥

(१८।३३-३४)

गुह्यसमाजको यस श्लोकअनुसार प्रबन्धलाई तन्त्र मानेको छ । त्यस्तै वर्गीकरणको दृष्टिले पनि तीन भेदहरू उल्लेख भएको पाइन्छ । ती हुन् हेतु, उपाय र फल अभिधानको दृष्टिमा पनि माथि उल्लेख भएका तीन भेदहरूको विस्तार गर्ने सबै विषयलाई तन्त्र भनेको छ । कंग्युर, तन्गुरमा उल्लेख भएअनुसार तन्त्रदृष्टिको

संख्या ४७१ परिच्छेद २४७ र श्लोक ४१,५०० छन् । यो केवल तन्गुर र कंगुरमा भएका श्लोकमात्र हुन् । २६३० ग्रन्थ, ३५७५ परिच्छेद र १,०३,००० श्लोक भएको उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

हेतुतन्त्र

हेतुको खास अर्थ बीउ हो । हामीले खाएको फलको एक एक बियाँमा सयौं फल फलन सक्ने एउटा ठूलो रूखको जन्म लुकिएको हुन्छ । त्यो हामी सबैलाई अवगत भएको विषय हो । त्यस्तै प्रत्येक मानिसमा बुद्ध-प्राप्त हुने रत्न लुकिरहेको हुन्छ । राग, द्वेष र मोहको बाक्लो मँलले त्यस रत्नको आभालाई छोपिएको हुन्छ । जस्तो बाक्लो कुहिरो अथवा खप्रास ग्रहण लागेको अवस्थामा सूर्यको किरण जति तेजिलो भएपनि यस पृथ्वीको समस्त भूभाग नै अन्धकार हुन्छ र चराचुरुङ्गीहरूलाई मध्याह्नको समय भएपनि बास बस्न बाध्य तुल्याउँछ । त्यो अन्धकारको कारणले हो । सबै विषयलाई यथार्थरूपमा देख्न सक्ने रत्नको आभा अथवा प्रकाश भएर पनि मानिसलाई केही देख्न नसक्ने विवेकहीन अवस्थामा बस्नुपर्ने बाध्यता तुल्याएको छ । यहाँ यो रत्न अथवा सबै देख्न सक्ने आभा अथवा प्रकाश नै हेतु हो । यस हेतुलाई हेर्न सक्ने उपाय छ ।

उपायतन्त्र

सबै विषयलाई यथार्थ देख्ने, जानिने उपाय बुद्धले बताउनुभएको छ । त्यो शील, समाधि, प्रज्ञा हो । स्वयम् बुद्धले बताउनुभएको उपाय किन निष्कृय भयो त्यस सम्बन्धमा यहाँ उल्लेख नगरौं ।

तन्त्रयानमा उपाय भनेको बीज अथवा हेतुलाई फल फलाउने कार्य अथवा जुक्तिलाई उपाय भनेको हो । जस्तै बीज फुटेर अंकुर अथवा पातहरू पलाउँछन् र त्यसमा मलजल स्याहार-सुसार गरेर हुर्काएपछि त्यस

रूखमा बल्ल फल फल्न समर्थ हुन्छ अन्यथा मात्र बीउ रोपेको भएमा फल फल्ने निश्चित छैन। यहाँ मलजल दिएर स्याहार सुसार गर्ने कार्यलाई नै उपाय भनिएको हो। चित्तलाई परिपक्व र परिष्कृत गर्ने प्रयासलाई उपाय भनिएको हो। यस्तै महापुरुषहरूले देखाएको मार्गलाई पनि उपायमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। यस सन्दर्भमा नेपालभाषाको पाण्डुलिपिबाट उद्धृत गरेको सम्पुटतन्त्रको यस श्लोकबाट उपायतन्त्रलाई जान्न बढी मद्दत मिलेछ—

उपायो दर्शितो बुद्धेः सत्त्वानां ज्ञानवृद्धये।

पुण्यं परमार्थतस्त्याज्यमपुण्यस्य च को ग्रहः ॥

यस्तै उपायलाई तन्त्र पनि भनिएको छ। उद्देश्यहरू, अभिषेकहरू तथा साधनाहरू लगातार अविच्छिन्नरूपमा सुतिरहने तथा भावनाहरू गरिरहने अभ्यास गरिरहनले चित्त शुद्धीकरण तथा परिष्कृत हुँदै जाने कार्यमा विस्तार हुँदै जान्छ। यसरी विस्तार हुँदै जाने प्रवृत्तिलाई यहाँ तन्त्र भनिएको हो। बोधिचर्यावतारमा भनिएको छ, “अविच्छिन्नाः पुण्यधारा प्रवर्तन्ते नभः समा।” भनाइको मतलब निरन्तररूपमा समाधिको अभ्यास गरिरहनु सम्भव छैन तर क्रमशः रूपमा अभ्यास गरिरहने अविच्छिन्न समाधिको अवस्था प्राप्त हुनेछ। अविच्छिन्न पुण्यधारारूप पनि चित्त निर्मल पार्ने एउटा उपाय हो त्यसकारण यो तन्त्रयानभित्र समावेश गरेको पाइन्छ।

माथि उल्लेख भएको बोधिचर्यावतारको भनाइलाई मनन गर्दा त्यस बेलाको जनमानसमा अविच्छिन्नरूपमा ध्यानभावना गरिरहनु सम्भव नभइसकेको अनुभूति हुन्छ कारण क्रमिकरूपमा ध्यानको अभ्यास गर्नले अविच्छिन्नरूपमा ध्यानभावना गर्ने जस्तै पुण्य उपलब्ध हुने अवधारणा लिइसकेको पाइन्छ। यसरी क्रमिकरूपमा

ध्यानभावना गर्नले पनि पुण्य प्राप्त हुने भए त्यसबेलामा पनि धेरै अर्हत्हरू नभएपनि केही अर्हत् मानवहरू हुनुपर्ने अवश्य हो।

यस उपायतन्त्रमा उल्लेख भएअनुरूप बुद्धस्व प्राप्त गर्न अथवा मोक्ष प्राप्त गर्न विभिन्न उपायहरूको आवश्यक परिप्रेक्ष्यलाई विचार गर्दा यससम्बन्धमा विभिन्न सम्प्रदायको विचार जान्ने प्रयास गरौं।

बैभाषिक र सौत्रान्तिक सम्प्रदायहरू निर्वाण प्राप्त गर्नको निमित्त शील, समाधि र वितर्कयुक्त शुद्ध विपश्यना भावको आवश्यक भएको विश्वास गर्छ। साथै तत्त्वको सम्बन्धमा बाह्यार्थ सत्ता मान्दछ। विज्ञानवादी र माध्यमिक शून्यवादीहरू प्राणीमात्रलाई उद्धार हुने बोधिज्ञानले युक्त भएको चित्तलाई बढी महत्त्व दिन्छ। तत्त्वको दृष्टिबाट विज्ञानवादीहरूमात्र चित्तको अवस्थालाई स्वीकार गर्छ, बाह्यार्थ सत्ताको स्वीकार गर्दैन। माध्यमिकहरू चित्तको सत्तालाई पनि मान्न तयार छैन। सबै वस्तुहरू धर्म शून्य निःस्वभाव र प्रतीत्यसमुत्पादको स्वभावअनुसार कार्य गर्छ। यसै विचारहरू समाहित गरेर वज्रयानीहरूले माध्यमिकको निःस्वभावता र विज्ञानवादीको चित्तमात्रतालाई समाहित गरेर चतुष्कोटि विनिर्मुक्त निष्प्रपञ्च प्रज्ञोपायात्मक अद्वयतन्त्र बन्न जानेमा विश्वास गर्छ। यससम्बन्धमा हेवज्रतन्त्रको यस श्लोकको भाव जान्नु उपयुक्त हुनेछ।

उपोषथं दीयते प्रथमं तदनु शिक्षापदं दशम्।

बैभाष्य तत्र देशेथ सूत्रान्तं वै पुनस्तथा ॥

योगाचारं ततः पश्चात् तदनु माध्यमकं विशेत्।

सर्वमन्त्रनयं ज्ञात्वा तदनु हेवज्रमारभेत्।

गृहीयात् सादरं शिष्यः सिद्धयते नात्र संशयः ॥

(२।८।६-१०)

अर्थात् उपोषथदेखि लिएर तीन शिक्षापदको अनुशीलन

गरेर क्रमशः वैभाषिक, सौत्रान्तिक, विज्ञानवादी, माध्यमिक र मन्त्रनयना प्रवेश गरेर क्रिया, चर्या, योग आदिको अनुशीलन गरेर अन्तमा अनुत्तर हेवञ्जतन्त्रमा प्रवेश गरेर अद्वय ज्ञान प्राप्त गर्नुपर्छ। यही नै वज्रयानको मुख्य लक्ष्य हो।

फलतन्त्र

संसार अपरम्पार छ। आमाको दूध चुस्न पनि नपुगेका बच्चाहरूलाई फलको आशाले निर्दयतापूर्वक आमाबाबुले स्कूलमा दाखिला गर्छन्। पढाइको आदर्श तथा मीठो फलको आशाले बच्चाको शिशु-अवस्थादेखि जवानअवस्थासम्म, जीवनको एक तिहाइ भाग अविच्छिन्नरूपमा इच्छा लागे पनि नलागे पनि स्कूल, कलेज र विश्वविद्यालय धाउनुपर्ने अनिवार्यता यो समाजले अपनाइसकेको छ। यसको फलस्वरूप समाजमा आइपरेको कार्य सम्पादन गर्न सक्ने तथा जीवनयापन गर्न कुनैपनि नोकरी गर्न सक्ने एक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराइदिन्छ। योबाहेक एक तिहाइ जीवनसम्म अविच्छिन्नरूपमा मेहनत गरेको फल अरू केही हुँदैन। न यस विद्याले समाजमा फैलिएका विकृतिहरू हटाउन मद्दत मिल्छ न दुःखीहरूलाई दुई पैसा दान दिन सक्ने करुणा उत्पन्न गराउन समर्थ छ। यही नै लामो अर्वाधसम्म एक विद्यार्थीले मेहनत गरेको कार्यको फल हुन्छ। यस्तै कुराहरू फलतन्त्रमा पर्दछन्।

त्यस्तै एउटा उद्योगपतिले अत्याधुनिक धन लगानी गरेर कुनै उद्योग स्थापित गर्छ। पछि त्यस उद्योगले उत्पादन गरेर धन आर्जन गर्छ। त्यो आर्जन गरेर नाफा कमाएको नै लगानिको फल हो।

आर्थिक, सामाजिक क्षेत्रहरूमा गरिने फलको धारणा र धर्मक्षेत्रको धारणा आकाश जमिनको फरक भएको पाइन्छ। जस्तो धर्मक्षेत्रमा राग, द्वेष र मोहको

मनोवृत्तिलाई पूर्णरूपमा त्यागेर आफूमा पहिलेदेखि सञ्चय भएका मूलहरू विभिन्न पुण्यकार्यको माध्यमबाट निर्मूल पारी प्राणीमात्रमा भएको प्रकाशको आभालाई प्रज्वलित पारी आफ्नो लक्ष्यअनुसार सिद्धि प्राप्त गरी प्राणीमात्रलाई भलो हुने कार्यमा समर्पित गर्छ। यो सिद्धि नै यहाँ फल मानिन्छ।

माथि हेवञ्जतन्त्रको श्लोकमा उल्लेख भएअनुसार यहाँ युगको दृष्टि, ज्ञान, सम्प्रदाय र संस्कार आदिको दृष्टिको तन्त्रयान विभिन्न मान्यताअनुसार वर्गीकरण गरेको पाइन्छ। यी वर्गीकरण चार, पाँच, र सात आदि-भागमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ। यहाँ केवल भाग ४ वर्गीकरण भएको छ।

क्रियातन्त्र:- राग, द्वेष, मोह तथा अविद्याको संस्कारले युक्त भएको कलियुगको मानिसलाई इज्जत गरिएको पाइन्छ। सम्प्रदायको दृष्टिले यसले वैभाषिक सम्प्रदायलाई लक्षित गरेको पाइन्छ।

चर्यातन्त्र:- राग, द्वेष, मोह धेरै हडसम्म क्षीण भइसकेको तर पनि अविद्याको संस्कार बाकी नै रहेको युगको दृष्टिले द्वापरयुग र सम्प्रदायको दृष्टिले सौत्रान्तिक लक्ष्य गरेको पाइन्छ। विचारधाराअनुसार योग र साधनामा विश्वास गर्ने तर स्वयम्ले गर्ने प्रयास नभएको हुन्छ। ग्राह्य, ग्राहक र अणुपरमाणुले बनेको भौतिक जगत्लाई विश्वास गर्ने हुन्छ।

योगतन्त्र:- राग, द्वेष र मोहको अविद्यासि संस्कारलाई धेरै हडसम्म सुधारिएको योग र ध्यानभावनामा विशेष योगदान भएको, केवल बाह्य पदार्थमात्रलाई स्वीकार नगरी आभ्यन्तरको ग्राह्य-ग्राहक अद्वय स्वसंवेद्य परमार्थतालाई स्वीकारिने, सम्प्रदायको दृष्टिले विज्ञानवादी योगाचारी सम्प्रदायलाई इज्जत गरेको देखिन्छ।

अन्तर्यामि:— राग, द्वेष र मोह भय भइसकेको, योग र ध्यानभावनामा विशेष ध्यान दिएको, उच्च संस्कारले युक्त भएको, विषयबस्तु, सत्ताविहीन शून्यवाद तथा प्रज्ञोपाय सिद्धान्तमा विश्वास गर्ने माध्यमिक र वज्रयान-इङ्गित गरेको पाइन्छ। युगको दृष्टिले सत्ययुगलाई इङ्गित गरेको छ।

यो त-व्रयानको अथवा वज्रयानको आफ्नो वर्गीकरण हो। यसमा कति सत्य र कति असत्य विचारणीय छ। यहाँ महायान विचारधाराले युक्त वज्रयानको अवधारणाबाट प्रेरित भई हीनयान सम्प्रदायलाई होच्याउने दृष्टिले वर्गीकरण भएको देखिन्छ।

(क्रमशः)

(कविता)

उज्यालो खोज्दै

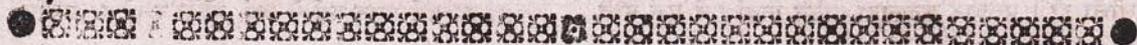
— लक्ष्मी श्रेष्ठ

मेरा सम्पूर्ण आकाशमा
अहिले पनि वादलले ढाकिएको छ
सुस्त सुस्तसँग घाम भल्किरहेछ
दुइजिब्रो मानवआकृतिहरू पनि
धुप्रै धुमिरहेछन्
मं भने उज्यालो खोज्दै गइरहेछु

भगवान्को उपदेश कटुसत्य हो
यो कहिल्यै विलाउनेछैन
यो यहाँ यस धरतीमा
सधैं सधैंको लागि
चम्किलो भै जागरण बनिरहन्छ।

कहिलैकाहीं म दुविधामा पर्छु,
यहाँ भगवान् बुद्धको उपदेश नै
विलाएको छ कि ?
अनि सम्झिन्छु—
अहो ! यो त मेरो भ्रममात्र हो

म फेरि अर्को चिन्तनमा डुब्छु
त्यसो त किन मेरा अभिलाषाहरू
हराउँदै गएका हुन्,
बुद्धको शरणले निवारण हुन्छ होला,
एउटा यही संतोष छ।

। धम्मपद, । बुद्धवग्गो ॥७॥

अनूपवादी अनूपघाटो पातिमोक्खे च संवरो ।
सत्तञ्जुता'च भर्त्तास्मि - पन्थञ्च सयना'सनं ।
अधिचित्ते च आयोगो - एतं बुद्धान'सासनं ॥७॥

कसैलाई पनि निन्दा नगर्नु, कसैलाई पनि घात नगर्नु, भिक्षुनियम पालन गर्नु, भोजनमा मात्रा ज्ञान जान्नु, एकान्तमा बास गर्नु, ध्यानमा मन लगाउनु - यही बुद्धहरूको उपदेश हो।

निर्वाण र भवचक्र

— बुद्धाचार्य शाक्य

प्राणीहरूले निर्वाण प्राप्त गर्न नसकेसम्म तिनीहरूको आत्माले भवचक्रमा भ्रमण गरिरहनुपर्छ। यो बुद्धधर्मको परम्परागत सत्यता हो। जुन प्राणी निर्वाणमा पुग्दछ उसको आत्माले पुनः पुनः जन्म हुने प्रक्रियालाई निरोध गर्न सफल भएको हुन्छ। जन्म, मृत्यु, पुनर्जन्म, पुनर्मृत्यु जस्ता जुन घटनाक्रम छ त्यो नै भवचक्र हो। अतः भवचक्रको भ्रमण अथवा यात्रालाई रोक्न निर्वाणको मार्ग अपनाउनुपर्छ।

निर्वाणमार्ग भन्नाले त्रिकाय अर्थात् काय, वाक् र चित्त शुद्धि गर्दै विपश्यना अर्थात् एकाग्रतामा लीन हुनु हो। यसै माध्यमद्वारा पुनर्जन्म निरोध गर्नु निर्वाण प्राप्त गर्नु हो। त्रिकाय शुद्धिविना विपस्सनामा अनेक बाधा आउन सकिन्छ। अतः विपस्सनाको अभ्यास गर्दा त्रिकायलाई शुद्धि गर्नुपर्छ। भगवान् गौतम बुद्धले भन्नुभएको छ— विपस्सना स्पष्ट दृष्टि प्राप्त गर्ने प्रखीन मार्ग जो पुरातनकालका पूर्ण जागृतहरूद्वारा अपनाइएको थियो।

यस संसारमा जे जति बस्तु छन्, हिजो थिए र भोलि आउनेछन् सबै नाशधर्मीका हुन्। हिजो गएर आज आए, आज आएर भोलि अथवा आजै जाने अनि भोलि आएर पसि जाने जुन गति छ त्यो भवचक्रको लीला हो। यसबाट छुटकारा पाउन निर्वाण नै एक मात्र आधार हो। भगवान् बुद्धले महापरिनिर्वाण प्राप्त गर्नुभन्दा अघि भन्नुभयो—

हृदयानी भिक्खवे आमन्तयामि वो,

वय धम्मा अप्पमादेन सम्पादेय।

अर्थ— यसै कारण तिमीहरूलाई यो भन्दछु, हे भिक्षुहरू! सबै बस्तुहरू नाशधर्मी छन्। यसै कारण

अप्रमादी भएर आफ्नो निर्वाण स्वयं प्राप्त गर।

उपर्युक्त भनाइबाट यो थाहा हुन्छ कि भवचक्र भनेको प्रमादीको कारण आउने हो। अप्रमादी हुन नसकेको कारणबाट अनेक योनिमा जन्म हुने र मर्ने गर्दछन्। जहाँसम्म दुःख, कष्ट र पीडा भोग्नुछ; जन्म, रोगी, बुद्ध र मृत्यु चरण गरिरहनु छ त्यहीँसम्म भवचक्र रहिरहने हुँदा त्यसलाई फुटाल्न निर्वाणकै बल लिनुपर्छ। यस्तो शिक्षा भगवान् बुद्धबाट दिनुभएको हुँदा नै वहाँलाई “शास्ता गुरु” भनी मानेको छ।

भगवान् बुद्धको उपदेश प्राणीमात्रका लागि समान हितमा आधारित छ। राग, द्वेष, मोह र ईर्ष्याका भावनाहरूको जड उखेल्न अचूक वाण त्यो उपदेश छ उहाँले कुनैपनि गुप्त बलेशसमेत नगरी जुन आचरण पालन गर्नुभयो त्यो नै बुद्धचर्या हो। त्यो नै बुद्धधर्मको जड हो। बुद्धधर्म नै सर्वसत्त्वका हित निमित्त हो भनी बुझ्ने मानिसहरूले बुद्धधर्म ग्रहण गर्न मात्र होइन यसको संरक्षण एवं सम्बर्द्धननिमित्त हो भनी बुझ्ने मानिसहरूले बुद्धधर्म ग्रहण गर्नमात्र होइन यसको संरक्षण एवं सम्बर्द्धननिमित्त जस्तोशुकै भय र मारको सामना गर्न पनि तयार भए।

बुद्धधर्म मनन गर्नुको अर्थ मुक्ति र मोक्ष अर्थात् स्वर्ग र सुखावती भुवनमा बास गर्न पाउने आशाले होइन कि निर्वाणपद प्राप्त गर्न निमित्त हो। सोही निर्वाण प्राप्त गर्न श्रावकयान, महायान र गृहस्थयानलगायत बुद्धयानको उत्पत्ति भयो। त्यसपछि मन्त्र र तन्त्रको बलले पनि निर्वाण प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने धारणा लिएर वज्रयान देखापरेको। कुनै कुनै तथाकथित

विद्वान्, पण्डित र आचार्यहरूले बुद्धले उपदेश दिनुहुँदा मानिसहरूको अवस्था र व्यवहार हेरी दिनुभएको भनिन्छ तर यो धिलकूल झुट्टा हो किनभने भगवान् बुद्धले उपदेश दिनुहुँदा मानिसहरूको आशय क्षमता हेरी कहिल्यै उपदेश दिनुभएन बरु उहाँको उपदेशलाई आ-आफ्नो आशय र क्षमता हेरी उपयोगमात्र गरे ।

बुद्धहरूका जीवनचर्यामा ध्यान, योग, अनुत्तर, क्रिया र तन्त्र छन् । ध्यान भनेको विपश्यना हो जसमा चित्त एकाग्र गरी आफ्नो अचल मनलाई स्थिर गर्ने प्रक्रिया रहेको छ । यस्तै योग भन्नुको अर्थ आफ्नै शरीरका पंचधातु जो जल, पृथ्वी, हावा, अग्नि र तेजले निर्मित थिए लाई नियन्त्रण गर्ने हो जसको फलस्वरूप आफ्नो रगत, भगज र मनलाई निक्लेश बनाउन समर्थ बनाउने क्षमता प्रदान गर्दछ । अनुत्तर भनेको आफू जस्तै सबै प्राणी समान छन्, ती सबैको हित आफ्नो सम्झनु हो । यस्तै क्रियाको अर्थ सम्पूर्ण सत्त्वको हितनिमित्त तत्परता रहनु हो । भक्ति, ज्ञान र कर्मको माध्यमद्वारा सर्वसत्त्वको उद्धारमा समर्पित हुनु नै क्रिया हो । त्यस्तै तन्त्र भनेको काय, वाक् र चित्त शुद्धि गरी जस्तै आफू निर्वाण हुनु छ त्यस्तै अरूलाई पनि निर्वाणको गतिमा जान दिनु हो । यसबाहेक बुद्धधर्मको ध्यान, योग, अनुत्तर, क्रिया र तन्त्र विषयमा अनेक अरू काल्पनिक माध्यम अपनाउनु उचित हुँदैन ।

कसैकसैले निर्वाण पद प्राप्त गर्न भक्ति नै चाहिने भनिन्छ तर ज्ञानविनाको भक्ति निष्फल सिद्ध हुन्छ । निर्वाण प्राप्त गर्न आवश्यक ज्ञानको अनावरण गर्न नसके सम्म भक्तिमार्गको महत्त्व बुझ्न सकिँदैन । विनाज्ञानले भक्तिमार्ग आवरणमात्रै भइरहन्छ । अतः भक्तिको साथै ज्ञानको बोध गर्ने कार्यमा अप्रमादी हुन सके निर्वाणमार्गमा रहेका विभिन्न बाधाअड्चनहरू स्वयं हटाउँदै जान

सकिन्छ ।

कुनैपनि व्यक्ति निर्वाण प्राप्त गर्न इच्छुक छ भने उसले अन्धविश्वास र भ्रमात्मक संस्कारहरूलाई छाड्नुपर्छ । दुःख, अनित्य र अनात्मको कुरा सिकेर सबै प्रकारका अनाचार र दुराचारका क्रियाकलापबाट अलग हुन सक्नुपर्छ । यसको अर्थ सबै प्रकारका प्रमादलाई परित्याग गर्नु हो । साधारण गृहस्थ बुद्धमार्गदिष्टि लिएर श्रावकयान, महायान, बुद्धयान र वज्रयानसमेतले अप्रमादी हुन सकेनभने निर्वाणमार्ग पनि भ्रम नै हुन जानेछ जसको फलस्वरूप जन्म, पुनर्जन्म अर्थात् भवचक्रका मात्र दावेदार भइरहनुपर्ने हुन्छ ।

धम्मपदमा भिक्षुहरूलाई सचेत गराउन भनिएको छ-
 सलाभं ना तिमञ्जेध्य - ना ञ्जेसं पिहयं चरे ।
 अञ्जेसं पिहयं भिक्षु - समाधि नाधिगच्छति ॥
 अर्थ- आफ्नो लाभलाई तुच्छ नठान, अरूको लाभमा ईर्ष्या नगर, अरूको लाभमा ईर्ष्या गर्ने भिक्षुहरूलाई समाधि लाभ हुँदैन ।

यस्तै महायानीहरूले सोच्नुपर्ने धम्मपदको पिय वग्गोमा भनिएको छ-

तण्हाय जायति सोको - तण्हाय जायति भयं ।

तण्हाय विप्पमुत्तस्स - नत्थि सोको कुतो भयं ॥८॥

अर्थ- तृष्णाको कारण शोक हुन्छ, तृष्णाकै कारण भय हुन्छ, तृष्णाबाट मुक्त भइसकेकालाई शोक हुँदैन, भय कहाँबाट आउँछ ?

यसै गरी वज्रयानीहरूले पनि धम्मपदको चित्तवग्गोका निम्न कुरालाई ध्यान दिनु अनिवार्य छ-

अनवस्सुत चित्तस्स - अनन्वाहत चेतसो ।

पुञ्जपाप पहीणस्स - नत्थि जागरतो भयं ॥७॥

अर्थ- अनासक्त भएको, चित्त स्थिर भएको, पुण्य पाप नासिसकेका जगृत भैरहेकालाई भय हुनेछैन ।

यसं सन्दर्भमा बुद्धमार्गी गृहस्थहरूले ध्यान दिनु-
पर्ने कुरा यसरी छ-

शीलदस्सन सम्पन्नं - धम्मद्वं सच्चवादिनं ।

अत्तनो कम्म कुब्बानं - तं जनो कुहेतेपियं ॥६॥

शीलवान् र शीलधर्ममा स्थिर भइरहेका विद्वान्
भएर आफूले गर्नुपर्ने काम गरिसकेकालाई लोकजनले
प्रिय गर्दछ ।

धम्मपदको यमकवग्गोअनुसार "जुनसुकै अवस्था-
मा पनि मन सबैभन्दा पहिले जाने हो, त्यसैले मन मुख्य
भयो । मननं सर्वत्र व्यापक भइरहेको छ ।" फेरि भनि-
एको छ- "अकुशल नियतको काम अथवा कुरा गर्ने
व्यक्तिको पछि पछि गाडा तान्ने गोरुको पछि पछि पांश्रा
गुडेर आउने जस्तै दुःख पछि पछि आउँछ । असल
अर्थात् कुशल नियतको काम वा कुरा गर्ने व्यक्तिलाई
आफूसँग छाया आउने जस्तै सुख पछि पछि आउँछ ।"

जसले काय, वाक् र चित्त जति शुद्ध गर्ने सकिन्छ
र भवचक्रबाट मुक्त हुने अवसर प्राप्त गर्दै जान सकिन्छ ।
विशेषतः मृत्युको वर्णन गर्ने बेला अशुद्ध काय, वाक् र
चित्त भएमा भवचक्र भ्रमणमा लाग्नुपर्नेछ जसको
लागि निर्वाण त परै जाओस् मोक्ष र मुक्ति पाउने आशा
पनि गर्नुपर्दैन । संक्षिप्तमा भन्ने हो भने राग, द्वेष, मोह
र अहंकार भएका र त्यस्तो संस्कारमा रहिआएका
प्राणीहरूका लागि भवचक्रको भ्रमण गरिनै रहनुपर्ने
हुन्छ, त्यस्ताहरूका लागि शरण भनेको कतै मिल्नेछैन ।
यस सम्बन्धमा धम्मपदको बुद्धवग्गोमा भनिएको छ-

ने' तं खो सरणं खेमं - ने' तं सरणमुत्तमं ।

ने' तं सरणमा गम - सब्ब दुक्खा पमुच्चति ॥१३॥

अर्थ- मनुष्यहरू भयको कारणले पर्वत, बन,
उद्यान, वृक्ष, चैत्यादिको शरणमा गए । यस्ताको शरण-
मा गएर भयबाट छुटिने छैन, यो उत्तम शरण पनि

होइन । यस्ताको शरणमा लागेर दुःखबाट मुक्त हुनेछैन ।

निर्वाणको भावना, कामना र धारणा आफ्नै
कुशल काय, वाक् र चित्तमा निहित छ । आफ्नो नाथ
आफै भएर शुद्धि हुन सके उसले निर्वाण प्राप्त गर्न
सकिन्छ र भवचक्रलाई तोड्न सकिन्छ । यस निमित्त
आफै ज्ञान, ध्यान र अनुभूतिको अभ्यास गर्नुपर्छ । विशेष-
तः मानिसहरू कसैको दास, साधक र चेला भएर
होइन, शील, समाधि र प्रज्ञाको आदर्शमा रहने गन्धो र
दशपारसी पूरा गर्ने सक्थो भने निर्वाणपद यसं देहमा
प्राप्त गर्न सकिन्छ । स्वप्नसमान मायावी संसारसित
लिप्त भइरहेसम्म अर्थात् प्रमादी भइरहेसम्म त्यस्तालाई
भवचक्रले पिछा गरिनै रहन्छ ।

मानिसहरू जुनसुकै धर्ममा आबद्ध भइरहेका किन
नहोस् यदि उसले मृत्युपछि मुक्ति, मोक्ष वा निर्वाण प्राप्त
गर्ने हो भने भगवान् बुद्धले देखाउनुभएको र प्राचीन
बुद्धधर्मका परम्परागत सद्धर्ममार्गमा समर्पित हुनुपर्छ ।
यसबाहेक अन्य काल्पनिक एवं दोषपूर्ण अर्थात् क्लेशपूर्ण
मत अंगाल्ने गरेसम्म भवचक्रबाट मुक्त हुन नसक्ने मात्र
होइन कि तिर्यक, नरक र प्रेतयोनिमा मात्र गइरहनुपर्ने
छ । अतएव निर्वाण प्राप्त गर्ने ज्ञान, बुद्धि र विज्ञान
जानेर अभ्यास गर्दै गए उसले जरूर पनि मृत्युपछि सुख
र महासुख पाउन सकिन्छ । बुद्धधर्मको चाहना आफू
जस्तै अरू पनि सुखी होउनु, आफू दुःखी भएपनि अरूको
सुख होउनु ।

भगवान् बुद्धले चिताउनुभएको धर्म बुद्धत्व र
निर्वाण प्राप्त गर्ने धर्म हो । उहाँकै अनुभवलाई केलाएर
हेर्ने हो भने निम्न गाथा छ-

नर-पुंगव जन्म-मृत्यु भीतः

भ्रमण प्रव्रजितोस्मि मोक्षे हेतोः ।

अर्थ- म भ्रमण हूँ, एक संन्यासी हूँ जसले जन्म र

मरणको डरले मोक्ष पाउन निमित्त प्रव्रज्या ग्रहण गरेको छ ।

उहाँले संन्यासी जीवन लिएदेखि भिक्षुको बस्त्र पहिरेर उपवासमा बस्दै ६ वर्षसम्म तपस्या गर्नुहुँदा जन्म मृत्युको मुखमा पर्न थालेको थियो । त्यसपछि भोको पेटले शरीर नाश गर्दछ र अकालको मुखमा पर्दछ भन्ने सन्देश तयसबाट अनिवार्य ज्ञानसम्म पनि पाउन नसक्ने ठहर गर्नुभयो । सुजाताको क्षीर दान भोजन गरी मानसिक, बौद्धिक र शारीरिक शक्ति सन्तुलन गरी उहाँले ज्ञान प्राप्त गर्न तपस्या गर्नुभयो । यसै मौकामा उहाँले सबोधि प्राप्त गर्नुभयो । उहाँले आफूले पाएको ज्ञान सबैलाई दिनुभयो ।

उहाँको अनुसार जन्म, व्याधि, वृद्ध र मृत्यु हुनुपर्ने भवचक्र फोड्न बुद्धधर्म हो र राजा महाराजा, चक्रवर्तीराजा वा नरक, स्वर्ग जित्न निमित्त होइन, बल्कि सम्पूर्ण भवचक्रबाट मुक्ति, मोक्ष र निर्वाण प्राप्त गर्न र प्राणीमात्रको उद्धार गर्न बुद्धधर्म हो भनी प्रमाण दिनुभयो । महायानी बुद्धमार्गीहरूले त बुद्धलाई देवलोकमा देवराज शक्र, असुरलोकमा वेमाची, मानवलोकमा शाक्यमुनि, पशुलोकमा ध्रुवासिंह, प्रेतलोकमा ज्वालामुख र नरकलोकमा धर्मराजाको रूपमा पाउने विश्वाससमेत गरे तर शाक्यमुनि बुद्ध स्वयं भन्नुहुन्छ उहाँभन्दा अघि २७ मानव बुद्धहरू थिए जसको नाम क्रमशः तण्हंकर, मेधंकर, शरणंकर, दीपंकर, कौण्डिन्य, मंगल, सुमन, रेवत, शोभित, अनोमदशी, पद्म, नारद, पद्मोत्तर, सुमेध, सुजात, प्रियदर्शी, अर्थदर्शी, धर्मदर्शी, सिद्धार्थ, तिष्य, पुष्प, विपश्ची, शिखी, विश्वभू, ऋकुच्छन्द, कपिल र काश्यप थिए ।

निश्चय पनि निर्वाणको पदमा पुग्न ज्ञान र ध्यानको आवश्यकता छ । मृत्यु वरण गर्दा देहबाट प्राण

अर्थात् आत्मा अलग हुने जस्तै निर्वाण प्राप्त गर्दा पनि देहबाट प्राण अर्थात् आत्मा अलग हुने हो तर फरक के छ भने मृत्युबाट भवचक्रमा जानुपर्ने हुन्छ भने निर्वाणबाट भवचक्र निरोध गर्ने हुन्छ । यसलाई दुःख, अनित्य र अनात्मको भोग कहिल्यै गर्न नपर्ने भनिएको छ । मृत्यु अवस्थामा भवचक्रलाई बिसन्तु र निर्वाणको मौका खोज्न जो निडर हुन्छ उसको लागि महासुख पाउने छ । यस गतिमा पुगे पछि शोक, रोग, भय र पुनर्जन्मको जंजाल चूर्ण भएको हुन्छ ।

परित्तसुत्तको मेत्तसुत्त (मंत्रो सूत्र) मा भनिएको छ— शान्तिपद प्राप्त गर्न इच्छुक; कल्याण साधनमा निपुण एवं समर्थवान्, कायिक काय शुद्ध भएका; स्वच्छ, सरल चित्त भएका; ज्ञानीका सामू पनि शूद्र स्वभाव भएका; कोमल स्वभाव र अभिमान शून्य भएका; सन्तोषी प्रतिपालन गर्दा सजिलो र अल्पकृत्य भएका; सरल जीवन भएका, शान्त इन्द्रिय भएका, पाको बुद्धि भएका, कुलमा अनासक्त भएका, सर्वसत्त्व हित गर्ने, सबैको सुख निमित्त कामना गर्ने, वचन उल्लंघन, अपमान, वैमनुष्य जस्ता भावनाहरू नभएका, शत्रुलाई पनि भेद नगर्ने, सधैं स्मृति राख्ने व्यक्तिले फेरि फेरि जन्म लिन नपर्ने हुन्छ ।

मानिसहरूमा मरणानुस्मृति नभएसम्म अग्याय, अत्याचार र शोषण गर्ने गर्दछ । जब मृत्युको ढोकामा पुगिन्छ तब छटपटिन थाल्दछ । मृत्युले लछारेपछि बल्ल चेतने हुन्छ । मृत्युमाथि विजय गर्ने त निर्वाण नै हो । मृत्युको मुखमा परेसम्म भवचक्रमा पर्नेछ, आफ्नो कर्म-अनुसार पुनर्जन्म भइरहन्छ । बुद्धधर्मको प्रकृतिलाई हेर्ने हो भने पाप नगर्ने, कुशल संग्रह गर्ने, चित्त परिशुद्ध गर्ने पहिलेदेखिको बुद्धहरूको उपदेश छ । यदि निर्वाणमा जाने इच्छा छ भने यही आदर्शमा लाग्ने बानी बसाल्नुपर्छ । जीवनको अन्तिम घडीमा बुद्धले देखाउनुभएको कुशल धर्मलाई संयमका साथ संरक्षण गर्न सके महासुख अवश्य पाउन सकिन्छ जसलाई भवचक्र तोड्ने उत्तममार्ग भन्नुपर्दछ ।

अनागारिका, अनगारिका, गुरुआमा, भिक्षुणी

- एन. डी. मूर्ति

[अनागारिका, अनगारिका, गुरुआमा, भिक्षुणी] सम्बन्धमा खँसाय्मि स्वदनीको सम्पादकलाई चिट्ठी र साथै त्यसको प्रतिक्रिया स्वरूप प्रकाशक अ. धम्मवतीको एवं प्रधान सम्पादक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरद्वारा लेखिएको लेख पढ्ने मौका पाएँ। ती सब कुरा पढ्दै जाँदा जिज्ञासा निवारणको लागि प्रकाश पार्नुभएका प्रसंगहरू तर्कयुक्त नभएको र कहीं-कहीं प्रसंगबाट बाहिरिएर आक्षेपको दृष्टिकोणले प्रसंगहरू अधिसानु-भएको देखेकोले यस प्रतिक्रिया सबैको हितको निम्ति लेखी पठाउँदछु। -लेखक]

प्रकाशित लेखमा “अनगारिका अनागारिका गुरुआमा भिक्षुणी” शब्दहरूको अर्थ एउटै हो भन्ने तर्क दिइएको छ। कुनै ठाउँमा अनगारिका अनागारिका भनी प्रयोग गरिएको छ भने कुनै ठाउँमा भिक्षुणी शब्द प्रयोग गरिएको छ र कुनै कुनै ठाउँमा दुबै शब्द प्रयोग गरिएका छन्।

भाषानुसार एउटै अर्थ भएका भिन्दाभिन्दै शब्दहरू सबै भाषामा पाइन्छन्। त्यस्तै संस्कृतभाषामा पनि पाइन्छ। सामान्य अर्थमा एउटै अर्थ दिएपनि विषयवस्तु, अवस्था, परिस्थितिअनुसार ती शब्दहरूको भिन्दाभिन्दै अर्थ भएको बुझिन्छ। त्यसअनुसार बौद्ध-साहित्य र थेरवाद बौद्धधर्मानुसार भिक्षुणी शब्द विशेष अवस्थामा प्रयोग गरिएको देखिन्छ भने अनगारिका वा अनागारिका सामान्यरूपमा प्रयोग भएको देखिन्छ।

प्रकाशित लेखमा “भिक्षुणी” पदको लोभ गरेर

त्यसरी प्रयोग नगरेको तर्क अधिसारिएको छ तर नेपालको थेरवाद बुद्धशासनमा प्रव्रजित भएर बसेकाहरूलाई समष्टिरूपमा ‘गुरुमां र भन्ते’ भनी चिनिने गरेको पाइन्छ र विनयनियम र विधिअनुसार हुने गरेको तह-विभाजनको बारेमा सर्वसाधारणमा त्यसको चासो भएको देखिँदैन। त्यसकारण जुन शब्दबाट थेरवादी अनगारिका-गुरुमां वा भन्ते-भिक्षु भनी चिनिन्छ त्यो व्याप्त छ र त्यहाँ भ्रमको स्थिति उत्पन्न भएको देखिँदैन। त्यसकारण यहाँ सम्बन्धित केही व्यक्तिहरूले आफ्नै भ्रममा परी पाठकहरूलाई पनि भ्रममा फसाउने प्रयास गरिएको देखिन्छ।

जे भएपनि यहाँ शब्द र अर्थको भिन्नतासम्बन्धी केही उदाहरण प्रस्तुत गरिन्छ। पूज्य वा पूजनीय व्यक्ति जस्तो भिक्षु, अनगारिकालाई ‘थनबिज्याहुँ, फेतुनाबिज्याहुँ, भपियाबिज्याहुँ’ आदि शब्द नेपालभाषामा र गौरवार्थ प्रयोग गरिने ‘आउनुस्, बस्नुस्, खानुस्’ आदि शब्द र सामान्यरूपमा प्रयोग गरिने ‘आऊ, बस, खाऊ’ आदि शब्दको अर्थ समष्टिरूपमा एउटै भएतापनि व्यक्ति र अवस्था र परिस्थितिअनुसार मिल्ने शब्दको नै प्रयोग गरिएको देखिन्छ। शाक्य र वज्राचार्यबाहेक सामान्य व्यक्तिलाई ‘थन बिज्याहुँ, फेतुनाबिज्याहुँ, भपियाबिज्याहुँ’ आदि शब्द प्रयोग गरिएको देखिँदैन। यदि सबै शब्दको अर्थ एउटै त हो नि भनी प्रयोग गरिएमा मूर्खताबाहेक अरु केही हुँदैन।

बुद्धकालीन समाजलाई केलाउँदै जाँदा त्यसताका संसारमयदेखि डराई गृहत्याग गरी बसेका धेरै किसिम-

का व्यक्ति थिए भने आज पनि छन् जुन कुनै सन्यासी, ऋषि र साधुसन्त नामले भने कुनै निगण्ठ, परिव्राजक आदि नामले चिनिन्थे तर बुद्धले आफ्नो शासनमा भित्रि-एका व्यक्तिहरूलाई मात्र 'भिक्षु'को संज्ञा दिनुभएको छ र उहाँका अनुयायीको समूहलाई 'भिक्षुसंघ' भनी सम्बोधन गर्नुभएको छ। उहाँले संसारभयदेखि डराई गृहत्याग गरी बसेका अरू व्यक्तिहरूलाई भिक्षु भनी चिन्नु वा चिनाउनुभएको कहो पाइँदैन।

यस्तै पाँच ऋषिमुनिहरूलाई 'भिक्षु' भनी सम्बो-धन गरेको प्रमाण दिइएको तर बौद्धइतिहासलाई केलाई हेर्दा ऋद्धिले भिक्षु हुन सक्ने सबैलाई भिक्षु भनेर सण्बो-धन गरिएको देखिन्छ। होइन भने सबै किसिमका सन्यासी, ऋषिमुनि, निगण्ठ, परिव्राजकहरूलाई पनि 'भिक्षु' भनी सम्बोधन गरिनुपर्दथ्यो तर त्यसो गरिएको कतै पाइँदैन।

त्यसमा अनगारिका र भिक्षुणी शब्दको अर्थ एउटै हो भन्ने पनि तर्क गरिएको रहेछ। माथि उल्लेख गरिए झैं थनबिज्याहुँ, आउनुस्, आऊ भन्ने शब्दहरूको अर्थ पनि एउटै हो, तर व्यक्ति र परिस्थितिअनुरूपमात्र त्यस शब्दको प्रयोग भएको देखिन्छ।

यसरी नै बौद्धसाहित्य पालीमा भिक्षुणी र अन-गारिका शब्दको प्रयोग भिन्दाभिन्दै व्यक्तिहरूलाई प्रयोग गरिएको देखिन्छ। दश शील, शिक्षा-नियम ग्रहण गरी पालन गर्ने स्त्रीलाई अनगारिका भन्ने गरेको पाइन्छ भने थेरवाद बौद्धधर्मानुसार भिक्षु वा भिक्षुणी शब्दको प्रयोग गर्ने उपसम्पदा दीक्षा लिनसक्नुपर्दछ र त्यस दीक्षा हासिल गर्न डभरेले २० वर्ष वा २० वर्ष नाघेको हुनुपर्दछ, स्वस्थ, निरोगी, गुरुहरूको अनुमति, आफ्नो स्वीकृतिका साथै संघसमूहको भेला हुनु जरूरी छ भन्ने कुरा शायद कतै भिक्षुणी हुने लोभको वशमा परेर बिसिएको त

होइन ? तर 'भिक्षुणी' पदको लोभ गरेर त्यसरी प्रयोग नगरेको विचार व्यक्त गरिएको छ। जहाँसम्म भिक्षु वा भिक्षुणी शब्द प्रयोग गर्ने उपसम्पदा दीक्षा हासिल गर्नु-पर्ने तथ्य सर्वविदित नै छ, अतः उपसम्पदा दीक्षा नै हासिल गरिसकिएको रहेनछ भने कसरी त्यस शब्दको प्रयोग गर्न सकियो त ? यदि लोभको वशमा परेर प्रयोग गरिएको हैन भने कुनै विदेशी संघसंस्थाको इशारामा प्रयोग गरिएको त हैन ? यदि बिना उपसम्पदा दीक्षामा नै भिक्षुणी शब्दको प्रयोग गर्ने हुने भए अबउपरान्त सबै भ्रामणेर, दशशील पालन गर्ने व्यक्तिहरूले स्वतः नै भिक्षु हुने भयो र संघकार्यमा समेत सामेल हुन सक्ने भयो।

अब आउँदो १९६८ फेब्रुअरी १५ तारिखमा बुद्ध-गयामा हुन गइरहेको भिक्षुणी उपसम्पदा दीक्षा समारो-हमा कोही अनगारिकाहरू भाग लिन जाँदैन हुनुहुन्छ भनी लेखिएको रहेछ, यदि भिक्षुणी दीक्षा लिनुअघिनै आफू भिक्षुणी भनी आफू प्रकाशिका भएको पत्रिकामा कुनै कुनै ठाउँमा र ('धर्मकीर्ति' १५।५ को आवरण पृष्ठमा छापिएको फोटोको क्याप्सनमा) 'भिक्षुणी' भनी उल्लेख गरिसकेपछि पुनः बुद्धगयामा हुनलागेको भिक्षुणी उप-सम्पदा दीक्षा समारोहमा गई भिक्षुणी हुनुको श्रौचित्य के रह्यो र ? आफैमा शंकास्पद भएन र ? यसरी पाठ-कहरूमा भ्रम सृजना गर्नु कस्तिको उचित ठानिएको रहेछ ! भिक्षुणी भएकाहरू फेरि पनि भिक्षुणी हुने कुरा त अहिले मात्र थाहा पाइयो जुन बौद्धविनयपालीमा कतै पनि उल्लेख भएको देखिँदैन। अर्को कुरा बौद्धइति-हासलाई केलाएर हेर्दा थेरवाद बुद्धशासनमा भिक्षुणी-शासन लोप भएको धेरै वर्ष भंसकेको छ र थेरवाद बुद्धशासनमा भिक्षुणी हुने क्रम टुटिसकेको छ जब कि भिक्षु हुने क्रम अटूट रूपले अहिलेसम्म विद्यमान भएको देखिन्छ।

अन्तमा र्द्वे वटा मङ्गलहरूमध्येमा गाभिएको 'बहुश्रुत बन्ने' मङ्गललाई अपनाउने उद्देश्यले मात्र 'भिक्षुणी उपसम्पदा दीक्षा'मा भाग लिइने कुरा उल्लेख गरिएको रहेछ भने यहाँ अर्को प्रश्न खडा हुन्छ कि अहिलेको कुन स्थितिले बहुश्रुत बन्नबाट रोकिराखेको छ र अनगारिका भई प्राप्त गरिएको शिक्षाले बहुश्रुत बनाउन त्यही भिक्षुणीत्वले मात्र रोकिराखेको छ कि या त त्यो दीक्षा प्राप्त गरेपछि बहुश्रुत बनिन्छ कि ? लेखिका-कै शब्दमा भन्ने हो भने कर्म र आचरणले पहिले नै भिक्षुणी रहिसकेको भन्ने हो भने कसरी पहिले नै भिक्षुणी होइयो र पहिले नै भिक्षुणी भइसकेको भए पुनः किन भिक्षुणी हुन गइरहेको छ ?

दोस्रो कुरा अर्का लेखकज्यूले अनगारिका, अनागारिका शब्द द्वयको वास्तविक अर्थको स्पष्टिकरण गरिएकोमा वहाँ धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । कुनैपनि पत्र-पत्रिकामा केही शब्द वा कुरा गलत तरिकाले छापिएमा वा गलत अर्थमा लिइएमा त्यसको स्पष्टिकरण दिनपर्दछ तर यहाँ त्योभन्दा अघि बढ्दै चारवटै शब्द एकै व्यक्तिमा प्रयोग गरेपनि केही आपत्ति पर्दैन भन्दै प्रकाशित पत्रिका र प्रकाशकको समर्थन गरेको देखिन्छ । साधारण जनतालाई निस्पक्षरूपले सही तथ्य खुलाउनुपर्नेमा जन् पक्षपाती भई सत्य तथ्यलाई विभिन्न कुरा-हरूले ढाक्न खोजिनु कतिको युक्तियुक्त हुन्छ होला ? कतै सल्लाहकार र प्रकाशकको अधीनमा त परिएको छैन ? अनगारिका, अनागारिका शब्द द्वय भाषाव्याकरणअनुसारमात्र फरक भएको एउटै शब्द हो र यसको अर्थ पनि एउटै हो तर अनगारिका र गुरुआमा बीच र अनगारिका, गुरुआमा र भिक्षुणीबीच ठूलो अन्तर भएको देखिन्छ । शब्दानुसारमात्र हैन अर्थानुसार पनि फरक देखिन्छ । त्योभन्दा पनि महत्त्वपूर्ण कुरा त बौद्ध-

दर्शनभित्र यी शब्दहरूको र त्यसका अर्थहरूको भिन्नता धेरै फराकिलो देखिन्छ ।

अनगारिका वा अनागारिका भन्नाले साधारण अर्थमा घर छोडेर बसेकी गृहत्यागी स्त्रीलाई जनाउँदछ तर बौद्धनिकायभित्र प्रयोग गरिने ती शब्दले गृहत्याग गरी, शिर मुण्डन गरी, पहेंलो वस्त्र लगाएर, सार्थ बौद्धविनयपालीअनुसार दशशील दश-शिक्षा-नियम ग्रहण गरी त्यसको पालन गर्दै बस्ने स्त्रीलाई जनाउँदछ ।

गुरुआमा भन्नाले साधारण अर्थमा आफू शिक्षित र ज्ञानीगुणी भएर अरूलाई पनि आफूले हासिल गरेको ज्ञान-गुणका कुरा अरूलाई पनि दिने दिलाउने शिक्षिका-लाई जनाउँदछ तर नेपाली बौद्धसमुदायभित्र 'गुरुआमा, गुरुमा' भन्नाले बौद्धविनयपालीअनुसार बुझिने अनगारिकाहरूलाई नै पुकार्ने शब्द भन्ने बुझिन्छ ।

भिक्षुणी भन्नाले साधारण अर्थमा भिक्षा मांगी जीवन यापन गर्ने स्त्री भन्ने जनाउँदछ तर बौद्धविनय पालीलनुसार भिक्षुणी भन्नाले संसार भयबाट डराई, भिक्षाद्वारा जीवन यापन गर्ने, छिन्नभिन्न भएको (टुक्रा-टुक्रा भएको कपडा सिलाइराखेको) चीवर धारण गर्ने र विनय पाली विधिबिधान र नियमअनुसार भिक्षुणीत्व ग्रहण गरी अष्टगुरुक धर्म विनयसहित ३११ शिक्षापद पालन गर्ने स्त्रीलाई जनाउँदछ ।

जबसम्म अनगारिका भिक्षुणी हुन पाउँदैन, तबसम्म उनले जति भिक्षुणीको गुणअनुसार आचरण गरेतापनि भिक्षुणीत्व ग्रहण नगरेसम्म उनी आफैले म भिक्षुणी हूँ भनेतापनि अनगारिका नै कहलाइन्छ र विधिनियमअनुसार भिक्षुणीत्व ग्रहण गरिसकेपछि उनीलाई 'भिक्षुणी' नै भनी पुकारिन्छ र कदापि अनगारिका भनी पुकारिँदैन ।

जब यहाँ हरेक शब्दको भिन्दाभिन्दै अर्थ र त्यस-

अनुरूपको मूल्य मान्यता छ भने कसरी एउटै व्यक्तिलाई चारवटै शब्दले पुकारेपनि आपत्ति पर्दैन ?

फेरि अनगारिकालाई भिक्षुणी लेखेर उपसम्पदा दीक्षा दिन लागिएको होइन भनी उल्लेख गरिएको रहेछ जब कि उपसम्पदादीक्षा दिन त्यही निकायबाट बाहेक अरु कुनै तत्त्वहरूबाट दिन सकिँदैन। फेरि भिक्षुणी शब्द उपसम्पदा प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूलाई मात्र प्रयोग गरिने शब्द होइन भनेर पनि लेखिएको रहेछ।

भिक्षुणी शब्द प्रयोग गरेर हालसम्म जनमानसमा भ्रम फैलिएको छैन भनेर आफ्नो जिम्मेवारीबाट पन्छिएर सही कुराको स्पष्टीकरण गर्नुबाट टाढा रही अनगारिका र भिक्षुणी एउटै हो भन्ने गलत तथ्यलाई सही बनाउन प्रयत्नरत रहेको देखिन्छ र केही भिक्षुहरूलाई नै यस्तो भ्रम फैलाएको आरोप लगाएको देखिन्छ, सायद आफू पनि भिक्षु भएको नाताले हो कि ?

यहाँ कसले भ्रम फैलाउन कोशिस गरेको रहेछ हेर्नु आवश्यक छ। उदाहरणको लागि क्रिश्चियन धर्मका गुरुहरूलाई लिऔं। उनीहरूलाई “फादर र सिष्टर” भनी ती धर्मका अनुयायीहरूले पुकार्दछन् तर साधारण अर्थमा जानिने ‘फादर’ र ‘सिष्टर’ भन्दा पनि उनीहरूद्वारा प्रयोग गरिने ‘फादर र सिष्टर’ ले भिन्न अर्थ दिन्छ। यो भिन्नतालाई ती धर्मका अनुयायीहरूले राक्षरी बुझ्दछन्। यसरी नै बौद्धधर्मका अनुयायीहरूले अनगारिका र भिक्षुणीबीचको अन्तर र भिन्नतालाई राक्षरी बुझ्दछन् भने साधारण अर्थमा सर्वसाधारणले लिने भिक्षुणीको र बुद्धधर्ममा प्रयोग गरिने भिक्षुणीको अन्तर पनि राक्षरी जान्दछन्। साधारण अर्थमा आउने भिक्षुणी शब्दसँग बौद्धधर्ममा प्रयोग गरिने भिक्षुणीलाई मूल्यांकन गर्नु र समानता दिनु कतिको उपयुक्त ठहर्दिन्छ होला ? त्यस लेखमा महिलाहरूलाई समान अधिकार दिन नचाहेको आरोप पनि भिक्षुहरूलाई लगाइएको रहेछ तर नेपालको

वर्तमान बौद्ध परिस्थितिलाई बुझेर हेर्दा श्रीलंका, बर्मा, थाइलैण्ड जस्ता बौद्धदेशहरूमा भन्दा यहाँ महिलाहरूलाई धेरै समान व्यवहार भएको, गरेको देखिन्छ जब कि अरु देशहरूमा भिक्षुहरू र अनगारिकाहरूसँग कुनै पनि भोजन वा अरु धार्मिक कार्यक्रममा भाग लिएको देखिँदैन भने नेपालमा भिक्षु र अनगारिकाहरूसँग कुनै पनि भोजन वा अरु धार्मिक कार्यक्रम वा क्रियाकलापमा उतिकै भाग लिइरहेको देखिन्छ। अनगारिकाहरू भिक्षुणी भएन भनेर कुनै उपासक वा उपासिकाहरूले छुट्टै व्यवहार गरेको पनि देखिँदैन पनि फेरि भिक्षुहरूले अनगारिकाहरूलाई भिक्षुणी बनाउन नचाहेको आरोप लगाइएको रहेछ जब कि भिक्षुणीत्व वा भिक्षुत्व कुनै व्यक्ति वा संघको आफ्नो निजी सम्पत्ति हैन जसले चाहेको बेलामा दिन बा लिन सकिन्छ। त्यो त एक दीक्षा हो जुन ‘दीक्षा’ ती ती धर्म निकायको नीति-नियम र विधि-विधानअनुसार लिने दिने गरिन्छ। हैन भने त्यो पद प्राप्त गर्ने क्षमता हुँदैन, योग्यता हुँदैन मात्र हैन कि ती ती धर्म-निकायमा व्यवस्थित नीति-नियम र विधि-विधानअनुसारमात्र त्यो पदमा नियुक्ति वा पदस्थ गरिन्छ। थेरवादमा बुद्धशासनसित सही अर्थमा सामाजिक मूल्य मान्यताकासाथ भिक्षु वा भिक्षुणी बस्ने आ-आफ्नै नीति-नियम र विधि-विधान भएको देखिन्छ जब कि भिक्षुणी बस्ने योग्यता वा क्षमता हुँदैन विधि-विधान र नीति-नियमबिना भिक्षुणी हुन वा बस्न सकिन्न तर आफ्नै चाहानारूप ‘भिक्षुणी’ पनि बस्न सक्दछिन् तर त्यसको समाजसित कुनै मूल्य मान्यता हुँदैन।

भिक्षु र भिक्षुणीशासन श्रीलंकामा लोप भएपछि त्यहाँका बौद्धहरू बर्मामा गएर भिक्षु वा भिक्षुशासन श्रीलंकामा स्थापित गरेको र भिक्षुणीशासन चाहिँ ल्याउन चाहनेन् भनी लेखिएको छ। त्यसोभए भिक्षुणीशासन बर्मा भएपनि लोप नभई रहिरहनुपर्दथ्यो र ग्रहिले

नेपालमा रहेका धेरै जसो अनगरिकाहरू बर्माबाट शासनध्वज धम्माचरिया जस्ता शिक्षादीक्षा हासिल गरिएका छन्। अनि उत्तैबाट भिक्षुणीशासन पनि लिएर आउन सकिन्थ्यो होला।

उक्त लेखमा भनिए जस्तै बुद्धगयामा हुने भिक्षुणी उपसम्पदा कार्यक्रममा नेपालबाट भाग लिँदैंमा कुनै आपत्ति र फरक पर्दैन यदि भिक्षुणी दीक्षा लिइसकेपछि कुन बौद्धनिकायबाट दीक्षा लिइएको हो त्यही बौद्धनिकायको धर्मदर्शन, नीति-नियम र विधि-विधानअनुसार कर्म र र आचरण गर्दछ भने, तर यदि त्यसो नगरी एक निकायको भिक्षुणी दीक्षा लिई अर्को निकायमा बसी त्यसमा लाभ उठाउँदछ भने चाहिँ अवश्य नै आपत्ति आपत्ति पर्दछ होला।

त्यस लेखमा दीक्षा र नियमको तुलना गरिई भिक्षुहरूलाई आलोचना गरिएको रहेछ। यदि कसैले दीक्षा लिइसकेपछि त्यसअनुसार नियम पालन गर्दैन भने त्यो व्यक्तिगत कुरा हुनजान्छ।

यहाँ प्रसंग भिक्षुणी दीक्षाको कुरा छ नियम पालनको होइन। जबसम्म थेरवादी बुद्धशासनभित्र कुनै पनि स्त्रीले भिक्षुणी दीक्षा प्राप्त गर्न सक्दैनन् तबसम्म जति नियम पालन गरेतापनि, भिक्षुणी बन्न योग्य बनेतापनि, आफूले आफूलाई भिक्षुणी कहलाइएतापनि थेरवादी बुद्धशासनभित्र 'भिक्षुणी'को नामबाट चिनिन वा पुकारिन सकिन्न।

भिक्षुणी दीक्षा दिने लिने क्रम अशोक राजाको पालामा उहाँको छोरी संघमिता भिक्षुणी र भिक्षुणीसंघले श्रीलंकामा गई त्यहाँ त्यसताका त्यहाँका रानी अनुलादेवी-प्रमुख पाँचसय स्त्रीलाई भिक्षुणी बनाइएको बौद्धइतिहासमा पाइन्छ। त्यसको केही समयपछि त्यहाँबाट भिक्षुणी शासन लोप भएको देखिन्छ। अरू देशहरूमा पनि त्यसै अवधि वा त्योभन्दा पहिले नै भिक्षुणीशासन लोप भैसकेको तथ्य पाइन्छ र फेरि आजसम्म भिक्षुणीहरू थेरवादी बुद्धशासनभित्र रहेको र बनेको तथ्य बौद्धइतिहासमा उल्लेख भएको देखिँदैन।

त्यस्तै विनय-पिटकको चुल्ल वग्गको एक पाली पाठ उद्धृत गर्दै भिक्षुहरूले भिक्षुणी बनाउन हुने कुरा

प्रमाणित गर्न खोजिएको रहेछ तर भिक्षुहरूले मात्र भिक्षुणी बनाउन सक्ने भएको भए आजसम्ममा भिक्षुणीहरू थेरवादी बौद्धदेशहरूभित्र नबनिरहने थिएन होला तर त्यसो नहुनुको कारण केही भिक्षुहरूले चाहेर मात्र पनि कुनै स्त्रीलाई भिक्षुणी बनाउन नहुने हुनाले नै हो भन्न सकिन्छ, नत्रभने अशोक राजाको छोरा भिक्षु महेन्द्रले श्रीलंकामा गई भिक्षुशासन स्थापित गरिसकेपछि त्यहाँका रानी अनुलादेवीप्रमुख पाँच सय स्त्रीहरूलाई भिक्षुणी बनाइदिन अनुरोध गर्दा उहाँले आफूले भिक्षुणी नबनाई आफ्नी बहिनी भिक्षुणी संघमिताप्रमुख भिक्षुणीसंघलाई बोलाउन लगाएर उनीहरूको हातबाट नै भिक्षुणी दीक्षा विन लगाइएको थियो। यदि भिक्षुहरूले मात्र भिक्षुणी बनाउन सिल्थ्यो भने किन भिक्षु महेन्द्र महास्थ-विरले नबनाएको होला? किन भिक्षुणीहरूलाई नै बोलाउन पठाइएको होला? त्यस कारण भिक्षुणीको समर्थन जनाएर नेपालका केही भिक्षुहरूलाई मात्र दोषारोपण र आलोचना गर्नुको सट्टा बौद्ध देशका थेरवादी विशिष्ट बौद्धभिक्षुहरूसित अनुरोध गरिएको भए उतासह सफल हुन सकिन्छ कि? नेपालमा थेरवादी बुद्धशासन श्रीलंका, थाइलाण्ड र बर्माबाट नै पुनः भित्रिएको हो। यस्तो गम्भीर मामिलामा ती देशका बौद्ध विद्वान्हरूसँग अनुमति नलिई उहाँहरूको असहमतिमा यहाँका भिक्षुहरूले मात्र त्यस्ता गम्भीर कार्य गर्न कसरी सकिन्छ होला? ती बौद्ध देशमा पनि भिक्षुणीशासन भइदिएको भए यस्तो प्रश्न आउने नै थिएन होला। त्यसकारण यदि यहाँका अनगरिकाहरूलाई भिक्षुणीशासन चाहिन्छ भने वहाँहरूले जहाँ गएर शिक्षादीक्षा लिएर आएका हुन् त्यहीँ गएर भिक्षुणी बनेर आउनसक्ने कुरा हो। त्यसो गरिएको भए यहाँका भिक्षुहरूबाट त्यसको बिरोध पनि नहुने होला कि।

अन्तमा पर्चाको बारेमा केही भन्न उचित ठानिन्छु। पर्चा जसले निकाले पनि पर्चाभित्रका कुराहरूलाई खण्डन गर्न सक्नुपर्छ। यदि त्यसको अन्तगत कुराहरू असत्य छन् भने तर, त्यसो गरिएको देखिँदैन। बिना आधारमा कसैको आलोचना र दोषारोपण गर्न कुनै उचित कुरा हुन सक्दैन।

स्वयम्भू डाँडोमा

भगवान्

अनु. दिव्यरत्न तुलाधर

भगवान् प्रकट हुनुभयो,
आनन्दले स्वयम्भूमा

प्रथमतः पृथ्वीमा
जलामय भइने रह्यो
कमलमा ज्योतिरूप
दर्शन दिनुभो ।

बुद्ध-धर्म-संघ, ज्योति
एउटैमा लीन भयो
विश्वरूप दर्शन
प्रभूले नै दिनुभो ।

तेँतीस कोटि देवलोक
पूजा गर्न लाग्नुभो
ब्रह्मा-विष्णु-महेश्वरसहित
आउनुभो ।

महामञ्जुश्रीले चन्द्रहास
खड्ग समात्नुभो
पानी सबै निकालेर
ज्योतिरूप पूजाभो ।

चन्द्रदेव राजा आदिले
ज्योतिरूप छोपिदियो
शान्तिकर नाम भयो
पञ्चपुरि बनायो ॥

The Buddha and the Buddhists

- Dolendra Ratna Shakya

*Buddha was a man, a super-human,
Exalted, Enlightened and detached one,
Himself liberated and taught to be so,
This much, at least, Buddhists should know.*

*Abandoned kingdom, personal joy & property,
Unattached with worldly pleasures,
Buddhists worship him and offer money,
Is he there to collect money from you ?*

*Distributed medicines as a genuine doctor does,
Showed genuine Path as a good teacher does,
Buddhists ignored the Path and led astray,
what can be done in absence of wisdom ?*

*Buddha knew he would be put into stone,
So he said, "I'm not a god, Don't worship me."
He taught how Buddhas should be honoured,
Also showed the Path to come out of suffering.*

*Buddha never said- "Make my idol for worshipping."
Buddhists made idols and carried them in chariots,
Buddha never said- "Pray to me and praise me."
Buddhists prayed and praised him, ignoring his
teachings.*

*Let's not be Buddhists by birth only,
Let's be true Buddhists by Dhamma Practice,
Let's know Buddha and his teachings well,
Let's follow the Path, saying adieu to ignorance.*

(द्वै २५, ल्या: ८ पाखें कथहं)

विधुर महाजातक

(नागलोक्य धर्मया खं कंगु)

— भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर

जुजुं महामन्त्रीयात खनेसाथं हे जक उक्त रोग वेदना इत्यादि लायावना: सुखशान्ति जुयावनी धका: आज्ञा जुयाबिज्यायेव महामन्त्रीं नागराजयात प्रशंसा यायेगु इच्छायाना: धाल— “भो नागराज ! छलपोलया मुखी ज्वीमा, निरोगी ज्वीमा । छलपोलं सत्पुरुषधर्म-यात पालन यानाचवन्ताबिज्या:गुलिं याना: छलपोलं थौं यज्या:गु खं आज्ञा जुयाबिज्यात । थुगु प्रकारं छलपोलं आज्ञा जुयाबिज्या:गुलिं याना: जिथें ज्या:ह्य प्रज्ञावान्-यागु विशेष गुण प्रकट जुयावल ।”

व खं न्यनाचवंह्य नागराज अत्यन्त प्रसन्न जुया: महामन्त्रीयाके हानं न्यनेगु इच्छा यात—“भो महामन्त्रीजु! जित: धातथें नं ख:गु खं बिनित या । जि न्यनेत्यना, पुण्णकं छ:पिन्त अर्थे हे छुं छुं हे कारण मध्येरु थन व्वना-ह:गु ला ? जू ह्मितेगुली छ:पिन्त त्याका: थन व्वना-ह:गु ला ? सत्यगु खं जित: कथाव्यु । पुण्णकयाके जि-न्यनागु बखते छ:पिन्त वं धार्मिक रूपं हे व्वनाहयागु ख: धका: बिनितयात । छ:पि गुगु रूपं पुण्णकया ल्हा:तिइं ला: व:गु ख: ? धका: न्यनाबिज्यायेव बोधिसत्त्वं “भो नाग-राज ! जिह्य मालिक धनंजय जुजु पुण्णकनाप जू ह्मात्-बलय् पुण्णकं त्याकल । अथे त्याका का:गुलिं जित: जिह्य मालिक जुयाचवंह्य जुजुं वैत बियाहयाबिज्या:गु ख: । पुण्णकं स्वीतं दु:ख कष्ट मव्युसे हे जित: धार्मिकरूपं

हे त्याका: व्वनाह:गु ख: ।” थुलि बिनित यानाबीवं नागराजं ह्लापायासिनं अत्यन्त हे प्रसन्न जुयाबिज्या:गुलिं याना: महामन्त्रीयात महारानी विमलादेवी चवंचंगु क्वथाय् व्वनायंकेमाल धका: मत्तिइ ल्हीका: महामन्त्री-यागु ल्हा: ज्वना: विमलादेवीया क्वथापाखे व्वनायंकल । अन थयंका: महारानी विमलादेवीयात क्वय् न्ह्यथनाकथं-या खं आज्ञा जुल ।

महारानीपिनि मध्यय् उत्तम जुयाचवंह्य भो विमलादेवी ! छं विधुर महामन्त्रीया लागि नयेत्वने मधासे भनय् चिन्तना याना: शोक यानाचवनागु मखुला? छं इच्छा यानाचवंह्य विधुर महामन्त्री थवहे ख: । थव महामन्त्री देवतापिसहित थुगु मनुष्यलोक्य समान मजूह्य मन्त्रीपिनि दथुइ दुष्टतारूपी अकुशलयात विध्वंस यानाछ्वये धुंकूह्य ख: । भो उत्तमह्य महारानी विमला ! छन्त विधुर मन्त्रीयागु नुग:चु आवश्यक जुयाचवन । व विधुर मन्त्री आ: थन वयाचवने धुंकल । व विधुर महामन्त्रीं देशना याइगु धर्मयात बांलाक न्यनाका । थथिज्या:ह्य महान् प्रज्ञावान्ह्य व्यक्तियात हानं छक: नापलाये धंगु अत्यन्त दुर्लभगु कार्यं ख: ।

विमलादेवी महारानीं बोधिसत्त्वयात नागराजं ल्हा: ज्वना: व्वनाह:गु खंगु बखतय् खुशि जूगु भाव पिकया: अत्यन्त सुकुमार जुया: नाइसेचवंगु थ:गु वचि

झिर्पिचि छ्यनय् दिकाः स्वय् न्ह्यथनागु खं लहाना-
बिज्यात ।

विमलादेवी- “भो महामन्त्रीजु ! छःपि अत्यन्त
महान् जुयाच्वंगु जिमिगु सुख ऐश्वर्य्य आनुभाव खनाः
सीमाःगु भयं ग्यानाः नागपिनि मालिक जुयाच्वंह्य
महाराजयातनापं नमस्कार मयाः । अक्सर थ्यंकः
वैबल्य् ग्याफर ज्वीगु, त्रास चायेगु प्रज्ञावान्पिनिगु
स्वभाव मखु । छःपि नक्कलिह्य प्रज्ञावान् जुयावयाह्य
लाकि छु ?”

महामन्त्री- “भो महारानीजु ! जि छलपोल-
पिनिगु नागलोकयात खनाः सीमाःगु भयं ग्यानाः, त्रास
चायाच्वनागु मखु । मेपिनिगु चित्तयात नरम-शान्त
यानाः दमन यायेगुली अत्यन्त दक्षह्य जि थें ज्याःह्य
प्रज्ञावान्ह्य व्यक्तियात सुनां जक स्यानाछ्वं ? भो महा-
रानीजु ! स्यानाछ्वये माःह्य मनुखं स्यानाछ्वंह्य व्यक्ति-
यात नमस्कार यायेमाःगु कारण छुं मडु । स्याइह्य
व्यक्ति स्यानाछ्वये माःह्य व्यक्तियात नमस्कार यायेमाःगु
छुं आवश्यकता मडु । गुह्यस्यां गुह्य व्यक्तियात स्याना-
छ्वयेगु इच्छा याइ वं स्थानाछ्वयेगु इच्छा याह्यसित
नमस्कार यायेमाःगु चलन मडु ।”

विमलादेवी- “भो उत्तम श्रेष्ठह्य मन्त्रीजु !
छलपोलं धयाबिज्याःगु खं धात्थें नं सत्यगु खः । थत
स्यानाछ्वंह्य व्यक्तियात नमस्कार याये मत्यः ।”

महामन्त्री- “भो प्रज्ञावान्ह्य महारानीजु ! श्व
सुख ऐश्वर्य्य दिव्य सत्पत्ति अर्थें छुं कारण मदयेकं हे प्राप्त
जुयावःगु खैमखु । मेगु छुं कारणं यानाः नं दयावःगु
खैमखु । कुशलकर्म यानावःगु कारणं हे प्राप्त जुया-
वःगु अवश्यनं खै । भो महारानीजु ! छलपोलं गज्याःगु
कुशलकर्म यानाबिज्यानागु थें ?”

विमलादेवी- “भो प्रज्ञावान् महामन्त्रीजु ! जि

ह्यापा मनु जुयाः जन्म जुयाच्वनागु बखतय् अङ्ग राष्ट्र
कालचम्पा नगरस जिह्य मालिक जुयाच्वंह्य जुजुनाप
दानादि कुशल धर्मकर्म यानावयागु दु ।” धकाः नागराज
कं थें तुं कन ।

महामन्त्री- “भो महारानीजु ! कुशलकर्म व
कुशलकर्मया लाभयात बांलाक सीकाबिज्याःह्य छलपोल
महारानीं थथिज्याःगु नाग भवनयात हानं छकः न्हगु जन्म
भवस अनुभव यायेदेगु कुशलकर्मयात अभिवृद्धि याना-
यंकाबिज्याह्ये । प्रमादि जुयाः च्वनाबिज्याधेमते ।”

विमलादेवी महारानीं बोधिसत्त्वयागु उपदेश
न्यनाः अत्यन्त खुशि जुयाबिज्यानाः थमहं यानायंकेमाःगु
कर्तव्य धर्मयात उपदेश याकेगु इच्छा यानाबिज्यानाः
बोधिसत्त्वयात झिदोलं मयाःगु सुगन्धित लःघलं मोल्हुके
बियाः दिव्यवसः तिसां तीके बियाः अत्यन्त उत्तमगु
भोजन आहार याके बियाः अलङ्कार यानाः छायापातःगु
तःजाःगु धर्मासन लायेके बियाः व तःजाःगु अलङ्कार
यानातःगु अनर्घं धर्मासनय्, बुद्धलीलासमानं शोभाय-
मान ज्वीक, महारानीं न्यनेगु इच्छा यानाबिज्याःगु
प्रसन्नत व्याकं बांलाक छुतय् मज्जीक कनाः धर्मोपदेश
यानाबिज्यात ।

अनंलि विमलादेवी महारानीं धर्म पालन याये-
माःगु धर्मयात न्यनेया लागि “भो महामन्त्रीजु ! थुगु
नागलोकय् श्रमण ब्राह्मणपि मडुगुया कारणं यानाः दान
मानादि पुण्य याये खंगु मखु । अथे अज्याःगु पुण्य याये
मखंसंतबि थुगु नागलोकय् च्वनाः थुगु प्रकारं सुख ऐश्वर्य्य
यश आरामस च्वंच्वने दइगु धर्मोपदेश आज्ञा जुया-
बिज्याह्ये ।” धकाः बांलाक गौरवपूर्वकं प्रार्थना याना-
बिज्याःगु जुल ।

उगु समयस बोधिसत्त्वं नागलोकय् च्वनाः
आचरण यायेमाःगु धर्मयात देशना यानाबिज्यात,

“भो महान्गु आनुभाव दयाबिज्याकह्य महारानी ! थुगु नागलोक्य आचरण यायेमाःगु धर्मत यक्वं दु । थः काय्पि, सखि सहेली परिवारपि इत्यादि थःगु राष्ट्र, नगरय् च्वंपि नाग प्रजागणपि इमित स्वतं हे छुकीसं हे द्वेष-भाव मयासे थःगु मन अप्रसन्न मयासे, तं प्याहाँवःसां-तवि तं पिमकासे प्रज्ञास्मृति तथाः मधुरगु वचनं खँ ह्लानाः इमित न्यायानुरूपं सम्झय् बुझय् यानाः इमित चानंद्दिनं सुरक्षा आरक्षा यानाः इमित मंत्रीभावयानाः स्नेहपूर्वकं मंत्री व करुणाभाव वृद्धि यानायंकाबिज्याहुँ । थुगु प्रकारं तं पिमकासे सहनशील ज्वीगु मंत्रीभाव बरय् यायेगुलि यानाः थुगु भवन विमानस आयु दतले च्वनाः लिपायागु जुनिइ थ्व नागलोकयासिनं च्वय् च्वंगु देव-लोक्य जन्म ज्वनाः सुनापं समान मज्गु महान्गु देवलोकयागु सुख अनुभव यायेदंगु जुयाच्वन । मेपिन्त करुणा मंत्री तयेगु धर्म दान मान यायेगु धर्मयासिनं उत्तम व तःधंगु धर्म जुयाच्वंगुलि यानाः बांलाक लुमंका तथाबिज्याहुँ ।” धकाः धर्मापदेश यानाबिज्याःगु जुल ।

महारानीं बोधिसत्त्वयागु धर्मदेशना न्यनाच्वं च्वं हे मन्त्रीयागु नुगःचरूपी धर्मदेशना न्यनेगु इच्छा सम्पूर्ण जूगुलि “थ्व महामन्त्रीयात नागलोक्य ताकालतक्क तथातल धायेव धनंजय जुजुया प्रजागणपिसं आपालं शोक सन्ताप याना च्वंच्वनी धकाः कल्पना यानाः नागराजं धयाबिज्याः थेंतुं— “छःपि महामन्त्री धनंजय महाराजया महामन्त्री खः । महामन्त्रीनाप बसपोल जुजु बायाच्वने माःगुलि यानाः तःधंगु शोकसन्ताप जुयाच्वन ज्वीमाः । छःपि महामन्त्रीयात बसपोल जुजुं खनेवं वसपोलया शोक संताप तनावनाः अत्यन्त प्रसन्न जूया-बिज्याइ ।” धकाः धयाबिज्यायेव बोधिसत्त्वं नं नागराज-यात बिनित्ति याःथेंतुं “छलपोल महारानीयात हित उपकार ज्वीगु सत्पुरुष धर्मदेशना याइम्ह जियासिनं च्वय्याम्ह

पुरुष धंपि दुगु मखु । थुगु प्रकारं जि थन वयाच्वनाबलय् जिगु गुण विशेषता दुगु कारणं, प्रज्ञावान् जुयाच्वंगु कारणं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु ।” धकाः बिनित्ति यायेव महारानीं— “भो महामन्त्रीजु ! छःपित्ति धार्मिकरूपं त्याकाहयागु खः धकाः पुण्णक यक्षं धयाच्वन । व पुण्णक यक्षं धयाच्वंगु खँ धाथें नं सत्यगु खँ खःला ?” धंगु खँ जितः बांलाक ध्वीक कनाबिज्याहुँ ।” धकाः न्यनेव बोधिसत्त्वं व खँ धाथें नं सत्य खःगु कारणं नागराजयात ह्लाप्या बिनित्ति याना वःथेंतुं महारानीयात नं बिनित्ति यानाबिल ।

अनंलि बोधिसत्त्व महामन्त्रीं थम्हं कनागु धर्म-यात न्यनाः मन प्रसन्न यानाः खुशिजुयाच्वंपि जुजु व महारानीपिनिगु मन धाथेंनं हे खुशिजुयाच्वंगु खःला ? धंगु परीक्षा यानास्वयेमाल धकाः मत्तिइ ल्वीकाः निर्भीकरूपं छुं छुं हे भय त्रास मकासे वीरतायागु शक्ति क्यनाः— “छलपोल नागराजं जितः स्यानाछ्वत धाःसा कल्याणमित्रयात द्वेष याःह्य मित्रद्रोही ज्वनी धकाः नं ग्यानाबिज्यायेमते । थ्व मन्त्रीजुं नाइसेच्वंक खँ ह्लानाः जिमिगु मन प्रसन्न ज्वीरु धर्मदेशना यायेसःह्य खः, उकिं थ्वयात जि गबलय् स्यानाछ्वये जी ? धकाः नं मत्तिइ तथाबिज्यायेमते । थ्व जिगु तुच्छगु शरीरयात उपहार स्वरूप छलपोलपिन्त चह्ययाना बीधुन । छलपोलया इच्छानुसारं ज्या यानाबिज्याहुँ । यदि छलपोलं थ्व मन्त्रीं जिमित न्यने हे ययापुसेच्वंक धर्मदेशना याये सःह्य जुयाच्वन । धकाः स्यानाछ्वयेगु साहस मदयाच्वंगु खः धंगु जूसा छलपोलयात आवश्यक जुयाच्वंगु वस्तु धयाबिज्याहुँ । जिगु नुगःचुयात आवश्यक जुलधाःसा आः थथें हे जि थःथम्हं हे ध्यनाः लिकयाबीगु जुल । छलपोलयात आवश्यक जुयाच्वंगु वस्तु थुगु खः धइगु जक आज्ञा जुयाबिज्याहुँ ।” धकाः बिनित्ति यानाबिल ।

व धाःगु खँ नागराजं न्यनाः “भो महान्

प्रज्ञावान्ह्य मन्त्रीजु ! प्रज्ञावान्पिनिगु नुगः प्रज्ञाज्ञान् हे
जक खः । छःपि महामन्त्रीयागु सारगभितगु उपदेश
न्यनेबलय् ह्याय्पं हे आनन्दित ज्वीगु उपदेश यानावि-
ज्याःगु धर्म प्रज्ञारूपी नुगःचुयात थः यत्तले न्यनेदयाः
अत्यन्त खुशि प्रसन्न जुयाः कायेधुन । छलपोलयाके च्वंगु
प्रज्ञाधर्म उपदेश बाहेक जिभित मेगु बस्तुयागु छुं आवा-
श्यकता मदु । पुण्णक सेनापति नं कस्ति मज्जूगु आणुभाव
प्रज्ञा दुह्य जूगुया निम्ति जिमित माःगुतक्क ततःधंगु
शहर, ततःधंगु राष्ट्र, श्वेतछत्रधारी जुजुपिसं छचाःखेरं
चाहुयेकाः, धनंजय कौरव्य उत्तमह्य जुजुया गुरु महामन्त्री
जुयाच्वंहा व्यक्तियात अन्यन्त सुरक्षारूपं थन हये थाकुगु
ज्या यात, महामन्त्रीजुं धार्मिकरूपं हे त्याकाः कुशलपूर्वकं

थन नाबलोय् हयाबिज्याःगुलि यानाः जिपि जुजु व
महारानी निहासिगु प्रबल इच्छा जुयाच्वंगु सम्पूर्ण
जूगुलि पुण्णक सुनापतियात जिह्य म्हाय्मचा राजकन्या
इरन्धतीनाप विवाह सम्पन्न यानाबीगु जुल । छ पुण्णक
यक्ष सेनापति नं थौहे श्व महामन्त्रीजुयात, इन्द्रप्रस्थ
नगरस यंकाः तयेयंकाव्यु” धकाः आज्ञा जुयाबिज्यात ।
थुगु प्रकारं वरुण नागराजं व विमलादेवी महारानी
पुण्णक यक्ष सेनापति, उत्तमह्य बोधिसत्त्व थुपिं प्यह्य
प्यह्य व्यक्तिपि थःत थःत माःमाःगु बस्तुद्वारा सम्पूर्ण
जूगुलि यानाः खुशि प्रसन्नसाथं थःथःगु मनोकामना
सम्पूर्णं जूगु जुल ।

(कथहें)

बुद्ध म्हसीका

- प्रकाश तुलाधर

मखु व्वसा बुद्ध, गुणगान व वरानंया
अथवा धलःथें वीरगाथाया
खः चिन्तन मनन तीक्ष्ण चित्तया
अन्वेषण, सुपरिवेक्षण उत्पत्ति विनाशया ।

जन्म-मरण, भवचक्रया गहन दर्शन
चतुरआर्यसत्य सिद्धान्तया प्रतिपादन,
मैत्री, क्षमा, करुणाया अगाध सागर
श्वहे 'बुद्ध म्हसीका'या चि व जांगर ।

। धम्मपद - बुद्धवग्गो ॥१६॥

बुद्ध जन्म ज्वीगु सुखकर खः, सद्धर्म देशना यायेगु सुखकर खः, संघ समगी
(संगठित) ज्वीगु सुखकर खः, तथा एकता दुपिनि तप-चर्या नं सुखकर खः ।

बौद्ध जागरण शिविर

(नेपालीभाषा)

नियमित बुद्धपूजा

२६५४ पौष २८, काठमाडौं—

यहाँको आनन्दकुटीविहारमा प्रत्येक पूर्णिमाका दिन नियमित बुद्धपूजा हुँदै आएकोमा शीलप्रार्थना, दान-प्रदान, जलपान, भोजनसहित बुद्धपूजा सम्पन्न भएको छ । सो बेला महास्थविर भिक्षु अश्वघोषद्वारा बुद्धधर्मको सार संक्षेप प्रस्तुत गर्दै धर्मदेशना भएको थियो । आनन्दकुटी धेरैवादी बुद्धविहारमा प्रमुख भूमिका रहेको पुरानो विहार हो, हाल त्यहाँ वयोवृद्ध भिक्षुहरू अनिरुद्ध एवं कुमार काश्यप र युवक भिक्षुहरू पञ्जामूर्ति, धम्ममूर्ति र श्रामणेर पञ्जारत्न रहनुभएको छ ।

बौद्ध जागरण शिविर सम्पन्न

२०५४ पौष २६, धादिङ्ग—

युवक बौद्ध मण्डल ललितपुरले बौद्ध जागरण शिविर संचालन गर्दै आएकोमा धादिङ्ग, गुम्दी शाखाको आयोजनामा शाखाका सल्लाहकार कप्तान रणबहादुर गुरुङको सक्रियतामा २०५४ वंशाख २ गतेदेखि ३ महिने बौद्ध जागरण शिविर १६ गा. वि. स. हरूमा बर्माका भिक्षु जटिलको प्रशिक्षकत्वमा सम्पन्न भयो । पञ्चशील, बुद्धवन्दना, त्रिरत्नवन्दना, चतुरार्यसत्य, आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग, प्रतीत्य समुत्पाद, परित्राणसूत्र एवं ध्यानभावना सम्बन्धी प्रशिक्षण भएको थियो । सो शिविरको लागि यु.बी.स. केन्द्रबाट खाद्यान्न, औषधी, पुस्तक, फोटोकार्ड र आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएको थियो । यस्तै भिक्षु

अश्वघोष, भिक्षु सुशोभन, धम्मवती गुरुमां र विश्वशान्ति पुस्तकालयबाट बौद्ध पुस्तकहरू र प्रा. आशाराम शाक्य, भक्तिदास श्रेष्ठ, ठाकुरमान शाक्य, नारायणप्रसाद श्रेष्ठ, र मदन वज्राचार्यबाट आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएको थियो ।

धर्मशिविरको समापन

२०५४ पौष १५, कैलाली—

हिमाली बौद्ध प्रशिक्षणस्थान ललितपुरको सहयोगमा यहाँको धनगढीमा फोनीराम चौधरीको संयोजकत्वमा भएको बौद्ध धर्म शिविरको समापन नारदमुनि राना थाकको प्रमुख आतिथ्यमा वहाँबाट सहभागीहरूलाई प्रमाण-पत्र प्रदान गरी सम्पन्न भयो । शिविरमा गरिएका प्रश्नोत्तरमा प्रा. जनक नेवा: सहभागी भएको सो बेला हर्षमुनि शाक्यबाट शिविरको महत्त्वमाथि चर्चा गरिएको थियो । ४ जिल्लाका ६२ जना सहभागी रहेको शिविरमा भिक्षु अशोककीर्ति, लोकदर्शन वज्राचार्य, प्रा. जनक नेवा:, हर्षमुनि शाक्य, सियाराम चौधरी, त्रिरत्न मानन्धर, बामुदेव चौधरी र धर्मशील शाक्यहरूबाट प्रशिक्षण भएको थियो ।

निःशुल्क आँखाशिविर

२०५४ मार्ग २१, कास्की—

युवा बौद्धसंघ पोखराद्वारा २ दिने आँखाशिविर सम्पन्न भयो । घान्द्रुक गा. वि. स. का अध्यक्ष तेकबहादुर गुरुङद्वारा स्वागतभाषण गरिएको सो शिविरको समारोहमा हिमालय आँखा अस्पतालका प्रमुख

डा. सचेत प्रभात श्रेष्ठले प्रमुख आतिथ्य ग्रहण गर्नुभएको थियो । संघका अध्यक्ष उत्तममान बुद्धाचार्यले संघको क्रियाकलाप विषयमा मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो । घान्द्रुक, लान्द्रुक, दाङसिङ, सल्यान, लुम्ले र टोल्का गा. वि. स. का ३३६ जनाको आँखा परीक्षण, औषधी वितरण र चश्मा प्रदान गरिएको सो शिविरको लागि हिमालय आँखा अस्पतालबाट एकजना नेत्र विशेषज्ञ, ३ जना सहायक र अन्य उपकरणहरू प्रदान गरिएको थियो । औषधी व्यवस्थाको लागि श्रीमती बेनकुमारी बुद्धाचार्य, राकेशमान बुद्धाचार्य, विश्वमान बुद्धाचार्य, रमेशमान श्रेष्ठ, कञ्चन आभूषण, फोर नाइन ज्वेलरिज, एलियोन्स ट्रेड सेन्टर, घान्द्रुक गा. वि. स. र जय दुर्गा हैण्डलुमद्वारा आर्थिक सहयोग पुऱ्याएको थियो । बिरामीहरूको आउन जान अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजना कास्कीद्वारा यातायातको व्यवस्था भएको थियो ।

समवेदना

२०५४ कार्तिक १८, मोरङ्ग-

यहाँको विराटनगर उपासिकासंघ एवं विराट बौद्धसंघले संघनायक शाक्यानन्द महास्थविरको देहावसानमा शोकसंतप्त बौद्ध संघसंस्था एवं परिवारमा समवेदना प्रकट गर्दै दिवंगत महास्थविरलाई निर्वाणत्व प्राप्त होस् भनी कामना गरेको छ ।

निःशुल्क स्वास्थ्यशिविर

२०५४ पौष १२, पाल्पा-

दिवंगत संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविरको पुण्यस्मृतिमा ज्ञानमाला संघ आनन्दविहारबाट यहाँको मस्याङ डाँडा गा. वि. स. मा संघको सभापति विश्वमान वज्राचार्य र भिक्षु कुमार काश्यपद्वारा उद्घाटित भई निःशुल्क स्वास्थ्यशिविर सम्पन्न भयो । देवेन्द्रमान शाक्यबाट उद्घोषित उक्त शिविर समारोहमा

श्रीलङ्काबाट पाल्नुभएका भिक्षुबाट भएको धर्मदेशनाको अनुवाद भिक्षु कुमार काश्यपबाट भएको थियो । यस्तै विश्वमान वज्राचार्यबाट धन्यवाद ज्ञापन भएको सो बेलाको शिविरमा उपस्थित १४५ बिरामीको उपचारको लागि तानसेन अस्पतालका इन्चार्ज ध्रुव प्रधान र स्वास्थ्यकर्मीहरू, विश्वमान वज्राचार्य, महेश शर्मा, कमला र भीमकुमारीले सहयोग पुऱ्याउनुभएको थियो भने २४ हजार रकम बराबरको औषधी रणजित वज्राचार्य, डा. गोपालप्रसाद श्रेष्ठ नेपालगंज, चन्द्र मेडिकल हल, जनस्वास्थ्य कार्यालय र सिद्धार्थ फर्मा भैरहवाबाट प्राप्त भएको थियो ।

शोकसभा

२०५४ पौष २८, काठमाडौं-

धर्मोदय सभाका केन्द्रीय सदस्य एवं कौलाली धर्मोदय शाखाका अध्यक्ष प्रेमलाल तुलाधरको निधनमा दिवंगतलाई सुगति कामना एवं शोकसन्तप्त परिवारमा समवेदना व्यक्त गर्दै धर्मोदय सभाले उपाध्यक्ष लोकदर्शन वज्राचार्यको सभापतित्वमा शोकसभा गरेको छ ।

वि. सं. १९८४ मा जन्म भई ४ छोरा र २ छोरी भएका तुलाधरले जीवनकालमा कर्तकतामा बसेर समेत राजनीतिमा लाग्नुभएको थियो । उस बेला बाँके जिल्लाको कलाण्डर भएर राजनीतिक क्रान्ति संचालन गर्ने तुलाधरले २०४१ सालदेखि बुद्धधर्ममा समर्पित भई २०४२ सालमा धनगढीमा १ लाखको रकम दिई बुद्धविहारसमेत स्थापना गर्नुभएको थियो ।

महासचिव डा. त्रिरत्न तुलाधरद्वारा संचालित सो सभामा भिक्षु सुदर्शनबाट निर्वाण कामना, छेचुकुस्थो लामागुरुबाट मरणानुस्मृति पाठ, सत्त्वतारावज्र वज्राचार्यबाट दुर्गति परिशोधन धारणी पाठ र एक मिनेटको मौनधारण गरिएको थियो ।